

***Ikimokyklinio amžiaus vaikų,
turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų,
ugdymas***

*Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo
pedagogams ir tėvams*

ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS CENTRAS

Vilnius
2008

UDK 376(474.5)

Ik-17

Leidinio dalies:

Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ugdymas rengėjai:

Rimantė Juškuvienė, Alma Luneckienė, Lina Palačionienė, Birutė Petrilionienė.

Leidinio dalies:

Ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio keitimo būdai rengėja:

Silva Striunga

Dalykinė redaktorė:

Dalia Žičkienė

Leidinių recenzavo

Doc. dr. (HP) Liuda Radzevičienė

Logopedė metodininkė Jūratė Gliebienė

TURINYS

Įvadas	5
Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ugdymas	6
Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalba	6
Kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turinčių vaikų kalba	11
Sutrikusio intelekto vaikų kalba	14
Sutrikusios klausos vaikų kalba	14
Sutrikusios regos vaikų kalba	17
Rekomendacijos vaikų kalbos ugdymui	18
Smulkiosios motorikos reikšmė vaikų kalbai	29
Ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio keitimo būdai	33
Bendravimo pozicijos ir stiliai	33
Besąlyginis vaiko priėmimas	36
Pastiprinimas	39
Jausmai	41
Pozityvaus elgesio skatinimas grupėje	45
Vaikų agresija	55
Vaikų elgesio keitimas	57
Aktyvumo ir dėmesio sutrikimų turintys vaikai	60
Socialinę atskirtį patiriančių vaikų psichologiniai ypatumai	64
Literatūra	71

© Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras

ISBN 978-9955-902-10-2

mūsų minėtas *Adomas sako*: „*dijati*“ (*dviratis*), „*vaiva*“ (*laivas*), „*tisiuka*“ (*triušiukas*), „*bjakšė*“ (*braškė*) ir panašiai. Geba diferencijuoti panašios garsinės ir ritminės struktūros žodžius, klausia suvokia panašiai skambančius žodžius. Vaikai supranta žodžius, nusakančius veikslių reikšmes, ir teisingai parodo paveikslėlius (lėlė – gėlė, būda – dūda).

Ugdytiniai jau geba identifikuoti daiktą nusakius jo paskirtį. Vaikai parodo paveikslėlyje, iš ko galima gerti, kuo galima važiuoti, piešti ir pan. Plečiantis žodynui, atsiranda pirmosios apibendrinančios sąvokos: žaislai, baldai, gyvūnai, paukščiai. Vaikai supranta prielinksnius ir gali vykdyti paliepiamus su prielinksniais („*sėsk ant kėdės*“, „*eik prie lango*“), vartoja prielinksnius „*ant*“, „*po*“, „*prie*“. Sunkiau sekasi vartoti prielinksni „*už*“, kartais prielinksni „*už*“ vaikai pakeičia prielinksniu „*po*“ arba „*ant*“ bei painioja su „*prie*“. Tačiau neblogai atlieka užduotis, reikalaujančias suprasti prielinksnių ant, į, prie reikšmes. Kalboje atsiranda skaitvardžių (vienas, du). Vaikai gali nusakyti daikto požymius („*didelis*“, „*mažas*“, „*gražus*“ ir t.t.). *Adomas sako*: „*gazuš meksis*“ (*gražus meškis*), „*mazuš tjušis*“ (*mažas triušis*). Daugelis vaikų jau vartoja daiktavardžių daugiskaitą. Šio amžiaus vaikų pasyvusis žodynas gausesnis už aktyvųjį, todėl tėvams dažnai susidaro įspūdis, kad vaikas kalbą supranta, bet negali pasakyti. Tačiau jie kalbą gerai supranta tik konkrečioje situacijoje, bendraudami gali gausiai naudoti gestus. Žodynas pakankamai platus, vaikai vidutiniškai žino 1000 – 1500 žodžių.

Įvadas

Leidinytis skirtas ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams, auginantiems kalbos ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus.

Pirmoje leidinio dalyje aptariama ikimokyklinio amžiaus vaikų normali kalbos raida nuo pirmųjų iki septintųjų jų gyvenimo metų, apibūdinami sutrikusio intelekto, sutrikusios klausos ir regos vaikų kalbos raidos ypatumai, pateikiamos rekomendacijos kalbos ugdymui. Jose užduotys susietos su vaiko artimiausia aplinka, jos pažinimu. Tuomet ugdoma ne tik kalba, bet ir kognityviniai bei socialiniai vaiko gebėjimai. Šioje dalyje taip pat kalbama apie smulkiosios motorikos vystymosi svarbą vaikų kalbai, siūlomos užduotys smulkiosios motorikos lavinimui.

Antroje leidinio dalyje analizuojama, kaip ugdyti ikimokyklinio amžiaus vaiką, turintį elgesio sunkumų, kad jis jaustųsi saugus, nebūtų išskiriamas iš kolektyvo, kad grupėje vyrautų geranoriški santykiai, vaikai bendrautų tarpusavyje ir su suaugusiais. Siekiant pateikti efektyvių elgesio formavimo ir valdymo būdų, leidinyje pateikiami ir tie pedagoginio poveikio metodai, kurie ugdo vaiko savivertę, leidžia formotis visavertei ir kūrybiškai asmenybei. Metodinėse rekomendacijose pateikiama detali pokalbio su vaiku, turinčiu elgesio sunkumų, schema ir turinys. Tai leidžia tėvams ir pedagogams ne tik pažinti šio amžiaus tarpsnio psichologiją, bet ir probleminių situacijų sprendimus perkelti į kitas situacijas. Tai informatyvi ir turinti platų praktinį pritaikymą metodinė priemonė.

Tikimės, kad leidinyje pateikti patarimai ir užduotys bus naudingi ikimokyklinių įstaigų pedagogams, tėvams, ugdant kalbos ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus.

Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalbos ugdymas

Ikimokyklinio amžiaus vaikų kalba

Pirmieji vaiko gyvenimo metai labai svarbūs kalbos vystymuisi. Vaikų kalbą tyrinėjantys mokslininkai pabrėžia, kad pirmojo pusmečio pabaigoje kūdikiai pradeda vapėti arba čiauškėti „de –de“, „gu –gu –gu“, „agu –gu“. Taip jie atsako į motinos kalbinimą. Išreiškdami savo poreikius kūdikiai vartoja įvairius garsus. Čiauškėdami lavina kalbos padargus, mokosi skirti kalbos garsus, rodo dėmesį kalbai ir poreikį tarti garsus bei garsažodžius. Kūdikiai atpažįsta girdimus garsus ir atsako į juos. Atsakydami į pažįstamus garsus kūdikiai bendrauja su suaugusiaisiais. Išgirdę artimųjų balsus, jie pradeda guviau čiauškėti, judina rankas ir kojas, nori atkreipti į save dėmesį. Svarbu žiūrėti į kūdikį, šypsotis, mimika išreikšti malonų bendravimą, dainuoti daineles arba niūniuoti melodijas. Kūdikiams tai sukelia geras emocijas. 10–12 mėnesių vaikai suvokia žinomus žodžius ir patys bando juos ištarti. Dažniausi žodžiai būna – „mama“, „tete“, „baba“, garsažodžiai „au – au“, „ka – ka“, „mū – mū“, imituojantys šuniuko lojimą, varnos karksėjimą, karvės mūkimą. Ankstyvajame amžiuje pasyvusis žodynas žymiai gausnis nei aktyvusis. Vaikai supranta ir veiksmu atsako į savo vardą, vykdo paprastus nurodymus.

Šiame amžiuje labai svarbu bendrauti su vaiku, kalbėti apie jį supančią aplinką, dainuoti vaikiškas daineles, derinant su judesiais, žaisti mėgdžiojimo žaidimus, kartu su vaiku aptarti knygučių iliustracijas. Taip kaupiame pasyvųjį žodyną, skatiname vaiką kalbėti su kitais.

Antraisiais gyvenimo metais vaiko kalba sudėtingėja. Vaikas pradeda suprasti ir vykdyti nurodymus: paimti, padėti ar atnešti daiktą, pažįsta artimuosius – brolius, seseris, žino jų vardus. Mažieji jau

gali pasakyti apie 20 žodžių (pavadinti aplinkos daiktus ir pan.). Vis dažniau savo norus reiškia žodžiais. Vartojamų žodžių reikšmė gali būti plati, nes jie tuo pačiu žodžiu gali pavadinti ir daiktą, ir veiksmą (1 m. 3 mėn. *Justė sako „lele“, taip ji pavadina savo lėlę, taip ji vadina save ar kitą vaiką*). Antraisiais gyvenimo metais vaikai domisi aplinkos daiktais, klausinėja apie juos – „kas se?“ (kas čia?), gali pasakyti dviejų žodžių frazę (*pavyzdžiui, 1 m. 3 mėn. vaikas sako „pule noja“ – noriu kepurės*). Praktika rodo, kad vaikų kalbą teigiamai veikia palanki aplinka. Skatinamas vaikas rodo norą kalbėti, prašyti (*noriu mamos – „mama nole“, noriu lėlės – „nole lele“*). 1m. 6 mėn. vaikas vartoja sąvokas: dėdė, teta, senelė, vyras, taip pat įvairesnius žaislų, drabužių (paltas, kepurė) ir avalynės pavadinimus.

Skatinkime vaiką pakartoti žodžius. Pavyzdžiui, rodome katę ir sakom: „*čia katė, katė tupi*“ ir prašome pakartoti. Atsakykite į jo klausimus (pvz., į klausimą „*se bole?*“ atsakom „taip, čia tavo brolis“). Savo kalboje vartokime vis naujus žodžius ir juos kartokime, kad vaikas įsimintų. Taip pat kalbėkime, ką darome (*dabar išplausim lėkštę; dabar virsim košę ir t. t.*) Vartykime knygeles ir apibūdinkime paveikslėlius (*mama verda, tėtė skaito, sesutė rašo*). Pirmieji vaikų žodžiai būna daiktavardžiai, po to seka veiksmažodžiai (noriu, nenoriu, duok ir kt.), būdvardžiai (didelis, mažas ir kt.). Vaikų kalboje jau galime išgirsti vartojant ir trijų žodžių frazes. Aktyvusis žodynas sparčiai plečiasi, jį sudaro apie 300–400 žodžių.

Trečiaisiais gyvenimo metais vaikas išmoksta tarti žodžius ir sudaryti sakinius, kalba būna emocionali, lydima judesių. Dažniau vartoja savo vardą, o ne įvardį „aš“. 2 metų ir 10 mėn. Adomas sako: „*Adoma noja*“ (*aš noriu*). Vaikas jau bendrauja sakiniukais: tris – keturis žodžius gali sujungti į sakinį, tačiau jie gramatiškai netaisyklingi. Suaugusieji dažnai šios kalbos nesupranta dėl vaiko fiziologinio šveplavimo. Jie dar gali nemokėti tarti garsų r, š, ž, č, dž, c, dz, praleidžia sunkiau tariamus garsus h, f, ch, netaisyklingai ištaria ilgus, retai vartojamus ir mažai žinomus žodžius, iškraipo juos, pavyzdžiui,

rūgšti“). Sunkiai sekasi įvardyti, kaip kas juda (vartoti įvairius veiksmožodžius), minėtas Povilas dažniausiai vartoja veiksmožodį „eina“ („eina vabalas“, „eina sraigė“, „eina kūdikis“). Vaikams dažnai sunku pasakyti, kaip kas „šneka“ (*žąsis gadena, gaidys gieda ir t.t.*). Vietoj veiksmožodžių jie gali vartoti garsažodžius (mū-mū, ga-ga ir pan.). Šalinant garsų tarimo trūkumus, svarbu išmokyti taisyklingai tarti garsus, juos skirti tarpusavyje, įtvirtinti jų vartojimą skiemenyse, žodžiuose, kalboje.

Vaikai nemoka apibendrinti. Pvz., Povilas nežino apibendrinančių sąvokų „baldai“, „indai“, o kalakutą, gaidį ir antį vadina ne naminiiais paukščiais, o maistu; autobusą, traukinį ir sunkvežimį vadina sportu. Darželio auklėtinis Aurelijus (5 metų), turintis kalbėjimo sutrikimų, autobusą, traukinį ir sunkvežimį pavadina veiksmu „vazuoja“, o 6 metų Aurelija transporto priemonės vadina „mašinos“. Kalboje gausu žodžių kaitymo ir derinimo klaidų. Pavyzdžiui, šešiametis Edvinas, turintis kalbos sutrikimų, nemoka kaityti daiktavardžių linksniais, moka sudaryti daiktavardžių daugiskaitą, bet nemoka pavadinti žmogaus, kuris slidinėja, žaidžia krepšinį, futbolą. (*Edvinas tokį žmogų vadina „krepšinis, futbolas“, o 6 metų Agnietė vadina – „slidinkas, krepšinkas“, 5 metų 6 mėn. Povilas – „slidinėtojas, krepšininkas“*). Daug klaidų vaikai daro derindami daiktavardžius su skaitvardžiais ir būdvardžiais. Vaikai sako: „du akmenai“ (*du akmenys*), „du žmogai“ (*du žmonės*), „du saka“ (*dvi šakos*). Nevartoja arba netiksliai vartoja prielinksnius, pvz., „mėgaitė soka po balą“ (*mergaitė šoka per balą*), „belniukas ple mežio“ (*berniukas už medžio*).

Ketvirtaisiais metais mažieji daug kuria, fantazuoja, intensyviai bendrauja su aplinkiniais. Jau vartoja dviejų – trijų – keturių skiemenų žodžius įvairiems daiktams, veiksmams, daiktų požymiams apibūdinti. Vaikai kalba mėgdžiodami suaugusius, todėl negalima kalbėti „vaikų kalba“, t.y. tarti netaisyklingai jų pasakytų žodžių. Kai kuriuos ilgesnius žodžius vaikai gali ištarti netaisyklingai. *Paulius sako: „sesnakas“ (česnakas), „kuplanugalis“ (kupranugaris)*. Vaikai girdi, kad ištaria netaisyklingai, todėl gali kartais juoktis iš savo žodžių ir bandyti tarti dar kartą. Ketvirtaisiais gyvenimo metais mažieji kuria žodžius. Jie gali prikurti įvairių žodžių, pridėti priešdėlių, priesagų, sujungti du žodžius. Fiziologinis šveplavimas vaikų kalboje vis dar tęsiasi. Garsų š, ž, č, dž, r taisyklingai neištaria daugelis vaikų. Vieni neištaria, nes nepakankamai išlavėjęs artikuliacinis aparatas (garsą r keičia į l, nes taip lengviau ištarti), kiti vaikai neskiria garsų iš klausos (dažniausiai neskiria š ir s, ž ir z). Tačiau visus gimtosios kalbos balsius, dvibalsius, garsus m, n, p, b, v, k, g, l daugelis šio amžiaus vaikų taria teisingai. Vartoja būdvardžių giminę ir skaičių, geba derinti daiktavardžius ir skaitvardžius. Vaikai gali pasakyti, pavyzdžiui, kas pats didžiausias ir kas pats mažiausias, palygina ir sako skirtumus - dramblis didelis, o pelė maža ir pan. Šio amžiaus vaikai daug klausinėja, taip plečia aktyvųjų ir pasyvųjų žodyną. Nuo aplinkos, kurioje vaikai auga ir yra ugdomi, priklauso žodyno turtingumas. Vaikai išmoksta sudaryti mažiųjų, maloninių žodžių (*lėlytė, meškutis, rankytė*), kalbėdami apie save vartoja žodžius „aš“, „man“, „mane“. Žiūrėdami paveikslėlį (berniukas sėdi ir piešia balandį), įvardija veikėją, veiksmą ir sako: „berniukas piešia“. Nupiešę piešinį, vaikai gali paaiškinti, ką nupiešė, pastatę statinį, komentuoti, pavyzdžiui, („garažas čia“, „mašinytė čia važiuoja“, „va čia“). Vaikai sugeba pasakoti ir be paveikslėlių, pavyzdžiui: „Prie jūros buvau ir mačiau delfiną. Baisu, nes jis galėjo įkasti. Ir dar laivus mačiau. Dideli vyrai maudėsi. Šalta buvo ir aš nesimaudžiau“. Ketverių metų vaikų kalba suprantama klausytojui, nes ji pakankamai taisyklinga, žodynas platus. Mažieji

mėgsta klausytis sekamų ar skaitomų pasakų, domisi knygečių iliustracijomis.

Penktieji vaiko gyvenimo metai. Kalba tobulėja: vaikai taria beveik visus kalbos garsus (baigiasi fiziologinio šveplavimo laikotarpis), turtėja aktyvusis žodynas, vaikai daugiau vartoja veiksmažodžių ir būdvardžių, derina žodžius sakinyje, moka sudaryti naujų žodžių, sparčiai vystosi rišlioji kalba, ilgėja jų tariami sakinukai, nes nori kuo daugiau pasakyti. Kalbą lydi neverbalinė komunikacija. Vaikai ypač vaizdingai seka pasakas, savo pasakojimą papildydami gestais, mimika. Šiame amžiuje vystosi rišlioji kalba, tačiau pasakojimas gali būti nepakankamai rišlus, nuoseklus (be pradžios ar pabaigos) ir logiškas. Būna, kad vaikas pasakoja įvykius taip, kad suprasti gali tik labai artimas jam žmogus (mama, darželio auklėtoja ar logopedė). Vaikai daiktų ar asmenų pavadinimus keičia įvardžiais, todėl sunku suprasti, kai, pavyzdžiui, *Edvinas sako: „Tas sėdėjo, tada atnesė kopėses ir tas istirpo“*). Taip Edvinas perpasakoja paveikslėlių seriją apie kiškį ir besmegenį. Atpasakodami jiems perskaitytą tekstą vaikai gali supainioti įvykius, faktus. Tolesnės raidos etapuose vaikų kalba tikslėja, vaikai mielai aiškina ir dar kartą kartoja tai, ko nesupratome mes, suaugusieji. Daug kalba apie knygutes, jas mėgsta vartyti, klausytis skaitymo. Noriai mokosi eilėraščių, skaičiuočių, eiliuotų mįslių, ypač tokių, kurios lengvai rimuojasi ir jas nesunku įsiminti.

Šeštieji, septintieji gyvenimo metai. Manoma, kad šeštaisiais – septintaisiais gyvenimo metais žodinės instrukcijos padeda reguliuoti vaiko elgesį. Vaikai planuoja, kai žaidžia siužetinius vaidmeninius žaidimus. Planavimas pereina į vidinę kalbą. Jie geba sugalvoti siužetus, įvertinti, komentuoti veiklos žingsnius. Būtina palaikyti vaikų iniciatyvą, žaisti siužetinius vaidmeninius žaidimus, pamokyti, kaip tai daryti. Taip lavinama vaikų vaizduotė, atmintis, mąstymas, plėtojama kalba. Svarbu su vaikais bendrauti taisyklinga, aiškia ir turtinga kalba. Patys vaikai kalbėdami daro nedaug klaidų, pastebi savo ir draugų kalbinius netikslumus. Jie moka perduoti informaciją, nenu-

krypsta nuo pagrindinės pokalbio temos. Vaikai pasakoja suprantamai ir rišliai. Žodynas sparčiai plečiasi – apie 2000 – 2500 žodžių. Vaikai tiksliai apibūdina daiktą, nusako esminius jo požymius, domisi nežinomais žodžiais, gali paaiškinti kai kurių žodžių reikšmes. Stebimas susidomėjimas knygomis, noras deklamuoti eilėraščius, minti mįsles, sekti pasakas. Klausydami skaitomos knygos, žiūrėdami jos iliustracijas ir parašytą tekstą, vaikai pastebi garsų, vaizdų, ženklų, raidžių skirtumus ir panašumus (į ką panašios vienos ar kitos raidės, ką jos turi bendro ir kuo skiriasi, pavyzdžiui, E ir Ė, S ir Š ir t.t.). Svarbu skatinti vaikus domėtis raidėmis. Ikimokyklinukai mokomi nustatyti garso vietą žodyje, atlikti žodžių garsinę analizę. Nepamirškime pastebėti, ką vaikai jau išmoko, ir būtinai pagirkime už pastangas.

Kalbėjimo ir kalbos sutrikimų turinčių vaikų kalba

Kalbėjimo sutrikimai pasireiškia netaisyklingu garsų tarimu, vienu garsų keitimu kitais ar jų visišku netarimu (*dažniausiai netaisyklingai tariami garsai s, z, š, ž, c, č, dz, dž, r, l*). Vaikai gerai girdi ir skiria kalbos garsus, turi pakankamai gerus žodžių garsinės analizės ir sintezės įgūdžius. Jų foneminė klausa, žodynas, gramatinė kalbos sandara, rišlioji kalba atitinka amžių. Šį sutrikimą dažnai pastebi ir tėvai, ir ikimokyklinio ugdymo pedagogės. Taisyklingo garsų tarimo vaikai mokomi logopedinių užsiėmimų metu. Greičiau teigiamo rezultato pasiekama bendradarbiaujant tėvams, pedagogams ir logopedui.

Kai sutrikusios visos kalbos sistemos dalys, vaikai vėliau išmoka tarti garsus, blogai skiria kalbos garsus, lėtai turtėja jų žodynas, kalba agramatiškais sakiniais, nemoka rišliai ir sklandžiai pasakoti, jų žodynas dažniausiai yra skurdus. Kalboje vaikai mažai vartoja būdvardžių, vyrauja daiktavardžiai ir veiksmažodžiai. Darželio auklėtinis 5 m. 6 mėn. Povilas nevartoja antonimų, visais atvejais sako vieną būdvardį „maža“ („*bala maža*“ (*sekli*), „*krūmas mažas*“, (*žemas*) arba prideda priešdėlį „ne“ („*takelis neplatus*“, „*kriaušė ne-*

tingų sakinių. Jeigu vaikas jūsų nesuprato, nekartokite to paties garsiau, bet perfrazuokite, pasakykite tą pačią mintį kitais žodžiais.

Jeigu grupėje yra sutrikusios klausos vaikas, grupinių užsiėmimų metu kėdes geriausia išdėstyti pusračiu, tuomet vaikui lengviau bus sekti, kas kalba, lengviau skaityti iš lūpų. Kalbant kitiems vaikams, parodykite tą, kuris kalba, tada sutrikusios klausos vaikui nereikės žvalgytis ieškant kalbančio vaiko ir tai padės jam aktyviau dalyvauti grupės veikloje. Užsiėmimų, žaidimų metu patartina naudoti korteles, lenteles iš pradžių su konkrečiais piešinėliais, vėliau juos pakeisti užrašais. Grupėje, kurioje yra sutrikusios klausos vaikas, prie baldų, žaislų, kitų aplinkos objektų galima pritvirtinti korteles su jų pavadinimais. Tai padės vaikui įsidėmėti žodžio vaizdą, plėsti žodyną. Skatinkite savarankiškumą: paprašykite atnešti kokius nors daiktus, padaryti smulkius darbelius, jei reikia, naudokite užrašų korteles – plėsis vaiko žodynas, stiprės pasitikėjimas savimi. Daugiausia informacijos apie vaiko supratingumą gausite paprašę jo ką nors nupiešti. Siūloma naudoti piešinius kaip grįžamojo ryšio priemonę bendraujant su sutrikusios klausos vaiku. Nesistenkite perteikti to, ko vaikas negirdi, pavyzdžiui, paukščio čiulbėjimo (vaikui užtenka informacijos, kad įvairūs paukščiai skleidžia skirtingus garsus), bet daugiau dėmesio skirkite aiškindami tai, ką vaikas yra pajėgus suprasti – vaizdams, jų analizei. Pavyzdžiui, atkreipkite vaiko dėmesį į medžių lapus, jų formas, spalvų skirtumus. Svarbu, kad sutrikusios klausos vaikas gautų kuo daugiau jo saugumą užtikrinančios informacijos: apie pavojingus daiktus (vaistus, aštrius daiktus, elektros kištukinius lizdus), bendravimo su nepažįstamais žmonėmis ypatumus ir pan. Dar prieš ateinant sutrikusios klausos vaikui į grupę reikia paaiškinti kitiems vaikams (atsižvelgiant į amžiaus ypatumus), ką reiškia būti kurčiam ar neprigirdinčiam, kaip reikia bendrauti su klausos sutrikimą turinčiu vaiku. Galima vaikams pasiūlyti pabūti tam tikrą laiką (pvz., vieną dieną) užsikišus ausis, pažaisti vaidmeninius žaidimus, kurie padėtų geriau pajusti vaikams kurtumo sukeltus apribojimus. Sutrikusios

Rišlioji kalba plėtojasi lėčiau. Vaikai nemoka pasakoti rišliais sakineliais. Sudarydami sakinius pagal siužetinius paveikslėlius, jie daro kalbos derinimo klaidų: praleidžia prielinksnius, nebaigia sakinio, nežinodami, kaip įvardinti, rodo į daiktą, nupieštą paveikslėlyje. Pvz., Povilas, perpasakodamas siužetinį paveikslėlį, sako: „*spado kamolį (spardo kamuolį), „zaizia su masina“ (žaidžia su mašina), „sokinėla pa viva“ (šokinėja per virvę), „bėgoja sunukas“ (bėgioja šuniukas). 6 m. Miglė pasakoja: „zaizia“ (žaidžia), „su masinom vaziuoj“ (su mašinom važiuoja), „stata pilį“ (stato pilį), „melgyte sokinėja“, (mergytė šokinėja) (rodo pirštu į šokdynę).*

Trijų paveikslėlių seriją 4–5 metų vaikai pasakoja taip: „*Augo augo. Paaugo. Visiškai užaugo*“ arba: „*Dar neišsiskleidus. Truputį išsiskleidus. Visai išsiskleidus*“. Vaikams sunku nuosekliai papasakoti

pagal paveikslėlių seriją, pastebėti detales, nes jie nepakankamai suvokia priežasties – pasekmės ryšius. Girdėtas tekstas atpasakojamas nenuosekliai, praleidžiami kai kurie įvykiai. Sakinukai yra nerišlūs, neužbaigti, reikalingi papildomi paaiškinimai. Dar sunkiau mažiesiems pasakoti apie praėjusius įvykius, pavyzdžiui, kelionės įspūdžius. Vaikai sunkiai supranta nurodymą, kai reikia atlikti du veiksmus. Jie supranta bei vykdo vienažodines nuorodas (paduok, paimk, eik ir t.t.)

Sutrikusio intelekto vaikų kalba

Sutrikusio intelekto vaikų kalba vystosi pavėluotai. Šie vaikai ilgai netaisyklingai taria garsus, juos keičia kitais, iškreipia žodžius. Kalbėti jie pradeda pavėluotai, žodynas turtėja labai lėtai. Vaikams sunku bendrauti su aplinkiniais, išreikšti savo norus, pageidavimus. Nukenčia supratimas apie supančią aplinką. Jie nesupranta kalbos, todėl dažnai nevykdo suaugusiųjų prašymų ir nurodymų. Kalba gramatiškai netaisyklinga. Vaikai painioja linksnius, tarpusavyje nederina kalbos dalių. Rišlioji kalba neišplėtota. Vaikams sunku sklandžiai reikšti mintis, norus. Jiems sunku apibūdinti įvairius daiktus, savarankiškai rišliai ir nuosekliai atpasakoti patirtus įspūdžius, girdėtus pasakojimus.

Šių vaikų kalba turi būti ugdoma nuolat, kasdienėje jų veikloje, todėl labai svarbu sudaryti tokias žaidybines situacijas, kurios sužadintų norą kalbėti.

Sutrikusios klausos vaikų kalba

Klausos sutrikimas - tai klausos jautrumo susilpnėjimas, trukdantis išmokti sakininės kalbos ir bendrauti ja. Klausos sutrikimai skirstomi į dvi pagrindines kategorijas: neprigirdėjimą ir kurtumą.

Kuo mažiau susilpnėjusi klausia, tuo palankesnės sąlygos vaikų kalbos raidai. Mokantis kalbėti įtakos turi klausos susilpnėjimo

laipsnis, klausos sutrikimo laikas (ar vaiko klausia yra sutrikusi nuo gimimo, ar jis apkurto jau turėdamas kalbos pradmenis). Kalbiniai gebėjimai turi tiesioginės įtakos bendram vaiko vystymuisi. Sutrikusios klausos vaikai negali išmokti kalbos natūraliai, bendraudami su tėvais, kitais suaugusiais. Kuo geriau vaikas įsisavins kalbą, tuo labiau lavės jo loginis, sąvokinis mąstymas, stiprės savarankiškumas, didės bendravimo galimybės. Sutrikusios klausos vaikai jau ikimokykliniame amžiuje yra mokomi ne tik kalbėti žodine ir gestų kalbomis, bet ir daktilio, taip pat skaityti ir rašyti. Sutrikusios klausos vaikas kalbą išmoksta per daug ilgesnį laiką, negu girdintis vaikas, todėl kalbos vystymui ir lavinimui turėtų būti skiriamas papildomas laikas ir dėmesys. Su neprigirdinčiu ar kurčiu vaiku turėtų dirbti specialistai – logopedas, surdologas ar surdopedagogas, todėl svarbu kuo anksčiau mokyti šiuos vaikus kalbėti.

Kaip bendrauti su klausos sutrikimų turinčiu vaiku:

- prieš pradėdami kalbėti su vaiku įsitikinkite, ar vaikas jus mato ir dėmesingai klauso. Tai padės vaikui nepraleisti reikšmingos informacijos;
- bendraudami stenkitės nejudėti, stovėti priešais vaiką, neužsidenkite ranka veido, nes tai trukdo skaityti iš lūpų. Vaikui geriau seksis skaityti iš lūpų, jeigu kalbančiojo veidas bus vaiko akių lygyje, todėl kalbant su vaiku geriau būtų pasilenkti arba pritūpti;
- kalbėkite neskubėdami ir aiškiai, bet nereikia nenatūraliai sulėtinti kalbos tempo arba kalbant stipriai artikuliuoti žodžių, nes tai tik trukdo vaikui suvokti jūsų pasakytus žodžius;
- aplinkos triukšmas trukdo vaikui išskirti kalbos žodžius, todėl reikėtų pasirūpinti, kad aplinkos garsai (radijas, garsai, sklindantys pro atidarą langą) netrukdytų jūsų bendravimui;
- bendraudami atsistokite taip, kad šviesos šaltinis nebūtų jums už nugaros, nes šešėlis, krintantis ant jūsų veido, trukdys vaikui suprasti sakomus žodžius;
- kalbant su sutrikusios klausos vaiku reikia vengti ilgų, sudė-

Žaidimas „Paukščių maitinimas“. Vaikai – paukščiai, auklėtoja – mama. Kai mama – auklėtoja atneša maisto, paukšteliai – vaikai išsižioja ir ima maistą. Vaikai – paukščiai turi sėdėti ramiai, tik išsižioti ir užsičiaupti.

Žaidimas „Drambliai“. Auklėtoja rodo paveikslėlį su drambliu ir sako, koks didelis dramblio straublys, siūlo vaikams ištempti lūpytes, kad būtų kaip dramblio. Po to dramblys geria vandenį (vaikai pakelia „straublių“ aukštyn ir pučia orą pro sukąstus dantis, imituodami gėrimą).

Žaidimas „Bitės ir uodai“ (mokome skirti garsus z-ž). Vaikai įsivaizduoja, kad jie yra miške, kur skraido daug uodų. Uodai zyzia z-z-z. Po to įsivaizduoja, kad išeina į laukymę. Ten daug gėlių ir bičių. Bitės „kalba“ ž-ž-ž. Vaikams siūloma pažaisti žaidimą „Bitės ir uodai“. Prašoma pamėgdžioti zyziančius uodus (vaikai zyzia z-z-z-z-z-z-z...), dūzgiančias bites (vaikai dūzgia ž-ž-ž-ž-ž-ž-ž...).

Žaidimas „Zuikučiai“ (mokome vaikus kalboje skirti garsus s-š, z-ž, c-č). Vienas vaikas yra „zuikis“, kitas – „vilkas“, o likę vaikai – „zuikučiai“. „Zuikučiai“ sėdi ant kėdučių.

„Zuikis“ vaikšto ir kalba:

Mažučiai namučiai miške stovi.

Baltučiai zuikučiai nameliuose sėdi.

Vienas zuikis atstriksėjo

Ir po mišką šokinėjo.

Išeikit zuikučiai po mišką lakstyti.

Pamatę vilką, mes imsime slapstyti.

Garsus s-š, z-ž, r-l skirti iš klausos vaikai galėtų pasimokyti klausydami K. Kubilinsko eilėraščių-mįslių:

„Nei ji kanda, nei ji loja,

Tik svirnelį vis daboja.

Ar tu geisi, ar negeisi –

Į svirnelį neįeisi.“

(Spyna)

klausos vaiką taip pat reikia mokyti gerbti kitus žmones: galima paaiškinti, kad kai kurie garsai, kurių jis negirdi, yra nemalonūs šalia esantiems žmonėms (pvz., čepsejimas valgant, per grindis velkamos kėdės garsas).

Sutrikusios regos vaikų kalba

Regėjimu vaikas susikuria vaizdinius apie pasaulį. Sutrikęs regėjimas užkerta kelią šiam pažinimo būdui, tai stabdo motorikos ir kalbos plėtrą, apsunkina bendravimą su aplinka. Sutrikusios regos vaikai blogiau taria kalbos garsus, prasta jų foneminė klausa, dažnai būna neišsivysčiusi kalba, skurdus žodynas, būdingas agramatismas. Kad vaikas galėtų visapusiškai ugdytis, labai svarbu kiek įmanoma anksčiau pradėti kompensuoti regos sutrikimą.

Jūs galite padėti vaikui skatindami jį klausytis, liesti ir jausti bei žiūrėti, jei jis gali nors kiek matyti. Jei vaikas visiškai nemato, daugelis garsų jam įgaus prasmę tik tuomet, jei jie bus paaiškinti. Prastai matančiam vaikui reikia padėti suvokti garsus, įvardyti daiktus, paversti juos kasdienės veiklos objektais. Tik tada žodžiai taps pažįstami, susiję su daikto pojūčiu ar jo garsu.

Kaip bendrauti su regos sutrikimų turinčiu vaiku:

- kreipkitės į jį vardu, kad vaikas suprastų, kad kalbama su juo;
- skatinkite liesti įvairius daiktus, tada vaiko rankos sustiprės ir taps jautresnės;
- kalbėkite linkčiodami galvą ir šypsokitės - vaikai pirmiausia reaguoja į veidą;
- ryškių spalvų žaislai ant vienspalvio paviršiaus bus geriau matomi, todėl galima naudoti blizgantį sidabrinį popierių;
- žaislai parenkami taip, kad jais būtų lengva manipuliuoti, kad jie skleistų garsus, judėtų ir būtų įdomu juos liesti;
- daiktų ir erdvės vaizdiniai sudaromi lytėjimu. Patartina, kad vaikas apžiūrėdamas daiktą kartu pasakotų, ką daro. Reikia atkreipti

dėmesį, kad daiktai turi savo matmenis: ilgį, plotį, aukštį;

- reikia lyginti vienodos formos, bet skirtingo dydžio, paskui vienodo dydžio, bet skirtingos formos daiktus;

- sutrikusios regos vaiko poreikiai, norai, jausmai nesiskiria nuo reginčiojo vaiko;

- visada pasakykite vaikui, kur jūs esate, nes balsus kartais sunku atskirti, ypač minioje ar triukšmingoje situacijoje;

- visada į sutrikusios regos vaiką kreipkitės vardu, – taip elgsis ir jūsų auklėtiniai. Skatinkite jį žaisti su kitais vaikais.

Su sutrikusios regos vaiku turėtų dirbti specialistai – logopedas, tiflopedagogas.

Rekomendacijos vaikų kalbos ugdymui

Kalbos ugdymo negalima atsieti nuo kasdienio vaikų gyvenimo. Kuo daugiau bendrausime su vaikais, tuo lengviau ir sėkmingiau jie mokysis kalbos. Kalbėti vaikai išmoksta bendraudami su suaugusiais, pamėgdžiodami juos, todėl suaugusiųjų kalba turi būti aiški, pakankamai lėta, kalbant su vaiku žiūrima jam į akis. Namuose, darželyje gali kilti noras kalbėti už vaikus, numatyti jų poreikius, arba savaip interpretuoti jų kūno kalbą ir elgesį. Leiskite patiems vaikams reikšti savo mintis, jausmus, skaitykite vaikams. Vaikai klausydamiesi istorijos ar pasakojimo išgirsta naujų žodžių, kurių negirdi kasdienėje kalboje. Jie mokosi šių žodžių, turtėja jų žodynas. Knygų iliustracijos padeda sukaupti dėmesį ir skatina pasakoti.

Sudarykite situacijas, skatinančias vaiką kalbėti:

- įvardinti ir apibūdinti daiktų savybes, jų paskirtį;
- apibūdinti veiksmus, susijusius su vaiko aplinka, ir paaiškinti, kodėl ir kaip tie veiksmai vyksta;

- pasakyti, kas vyko praeityje ar kas vyks ateityje (kas buvo vakar ar kas bus rytoj);

- pasakoti paprastas istorijas, užduoti klausimus, prašant api-

būdinti žmones, vietas ir įvykius; išreikšti jausmus;

- paaiškinti, kaip ką nors padaryti.

Ekskursijų metu aptarkite su vaikais tai, ką mato. Tai ypač svarbu mažiems vaikams. Jie kasdien patiria vis naujų išpūdžių, sužino naujų dalykų, susiduria su naujais žmonėmis. Suaugusiųjų kalba turi būti taisyklinga, sklandi, lengvai suprantama, nes juos mėgdžiodami vaikai mokosi kalbėti. Leiskite vaikams kalbėti ir stenkitės suprasti jų mintis, kantriai ir dėmesingai jų klausykitės.

Ugdykite vaikų kalbą žaidimų metu.

Žaidimas „Įsiklausyk“. Vaikai sėdi, gali užsimerkti. Užduotis – gerai įsiklausyti ir išgirsti garsus, sklindančius kambaryje, už lango, koridoriuje. Žaidimas ne tik lavina girdimąjį suvokimą, bet ir žadina vaiko smalsumą, moko drausmės.

Žaidimas „Tyliai–garsiai“. Vedėjas muša būgną. Jei tyliai – vaikai eina pirštų galais, jei garsiai – vaikai mina visa pėda. Kas suklysta, stoja į eilės galą.

Du vaikai šaukia „a-ū“, o trečiasis vaikas turi pasakyti šaukiančiųjų vardus. Galima spėti, koks tas garsas buvo (tylus, garsus, iš toli ar iš arti).

Žaidimas „Pamatyk“ moko sukaupti valingą dėmesį ir išlaikyti jį kiek galima ilgiau. Vaikams rodomas daiktas ir prašoma pasakyti, kokia daikto spalva, forma, dydis, ką šis daiktas primena, ką galima su juo daryti.

Žaidimas „Kas pasikeitė?“. Keletas vaikų sustoja į eilutę. Vienas vaikas išžiūri į eilę ir nususuka. Vaikai susikeičia vietomis. Atsisukęs vaikas turi pasakyti, kurie vaikai susikeitė vietomis.

Siūlomi žaidimai artikuliaciniam aparatui lavinti:

Žaidimas „Miške“. Du vaikai stoja į rato vidurį. Kiti vaikai aplinkui stovėdami sako:

„Vasarą Tomas ir Rita ėjo į mišką uogauti, jie šaukė.“ Vaikai rato viduryje šaukia: a-ū, a - ū! Po to renkama kita vaikų pora.

Prašykite apibūdinti daiktus, nusakyti jų požymius, mokykite kalboje vartoti būdvardžius. Įvairios veiklos metu galite žaisti žaidimus būdvardinei leksikai plėsti. Vaikams sakote kokio gyvūno ar daržovės pavadinimą ir prašote pasakyti apie tą daiktą kuo daugiau žodžių, t.y. apibūdinti tą daiktą.

Pavyzdžiui, žaidimas „Kokia aš?“ ar „Koks aš?“. Auklėtoja sako: „Vyšnia“. Vaikas ją apibūdina, t.y. sugalvoja kuo daugiau žodžių (*apvali, maža, raudona, skani ir t.t.*).

Žaidimas „Stebuklingas mano maišelis“. Į maišelį auklėtoja sudeda žaislus, o vaikai paeiliui prieina, ištraukia iš maišelio po žaislą, pavadina jį, su šiuo žodžiu sugalvoja sakinuką.

Žaidimas daiktams palyginti: „Mes kartu“. Vaikams duodama po paveikslėlių porą (*didelė lova ir maža lova, aukštas medis ir žemas medis, ilga virvė ir trumpa virvė ir t.t.*).

Pamokykite vaikus priešingos reikšmės žodžių. Pavyzdžiui, kalbant apie žiemą, jos požymius, galima prisiminti vasarą. Žiemą šalta, o vasarą buvo šilta. Kalbant apie paros laiką – dieną šviesu, o naktį buvo tamsu.

Vyrai meškiną įkinę,
Aria žemę net sulinkę.
Juodas meškinas mauroja
Ir penkias vagas vagoja.
(Traktorius)

Stovi vaikas pakulinis
Su taukų sermėgėle,
Su raudona,
Su geltona,
Su melsva kepurėle.
(Žvakė)

Žiemą vasarą skarota
Ir spygliuota lyg ežys –
Augalota ir kerota...
Kas? Atspėkite...
(Pušis)

Daugel adatų jis turi,
O nemoka siūti.
Jį palietus, įsidūrė
Pirštelius sesutė.
(Ežys)

Mokyti garsą ž tinka žaidimas „Traukinys“. Išrenkamas vaikas, kuris bus geležinkelininkas, jis turi rankoje vėliavėlę. Kiti vaikai sustoja vienas paskui kitą, uždėda rankas prieš jį stovinčiam vaikui ant pečių. Priekyje stovintis vaikas yra garvežys, o kiti vaikai – vagonai. Geležinkelininkas, pasitikdamas traukinį, klausia:

Garvežy, ką veži
Tu kiekvieną dieną?

Vaikai, imituojantys garvežį ir vagonus, atsako:

Žu žu žu, aš vežu
Geležį ir plieną.

Žaidimai „Nuramink lėlę“, „Aidas“ lavina balsą. Vaikai sėdi ant kėdučių ir laiko rankose lėles. Jiems sakote: „*Lėlė verkia. Reikia nuraminti. Pažiūrėkite, aš ją guldau miegoti*“. Guldote lėlę ir dainuojate: „*a-a-a-a...*“. Siūlytė padainuoti jiems patiems. Vaikai dainuoja: „*a-a-a-a-a...*“.

Žaisdami „Aidą“ vaikai stovi vieni prieš kitus. Vieni vaikai garsiai sako: „*a...*“. Kiti vaikai atsako tyliai: „*a...*“. Žaidžiama tariant įvairius balsius ir dvibalsius.

Gausinkite pasyvųjų ir aktyvųjų vaiko žodyną. Tai padės vaikui bendrauti, reikšti mintis, perteikti savo išpūdžius, suprasti jų supančią aplinką bei mokytis iš kitų. Jei vaikai dažnai klausia: „Kas čia?“, stenkitės patenkinti jų smalsumą. Net keletą kartų pakartokite daikto pavadinimą, kurio vaikas nežino. Įsitikinę, kad vaikai atsimena daikto pavadinimą, skatinkite juos ištarti šį žodį. Rodykite vaikams įvairius daiktus, pavadinkite juos, po to klauskite, kaip galime pavadinti tą ar kitą daiktą (jei vaikai nepakankamai taisyklingai ištaria daikto pavadinimą, pakartokite taisyklingai, t.y. pateikite vaikams taisyklingo tarimo pavyzdį). Negailėkite vaikams pagyrimų už teisingus atsakymus.

Plėsdami vaikų žodyną, lyginkite daiktus, raskite jų panašumus ir skirtumus: pavyzdžiui, žmogus turi burną, o paukštis – snapą; žmogus turi rankas ir kojas, o gyvūnas tik kojas; žmogaus kūną dengia oda, o paukščio – plunksnos ir t.t.

Žodyno turbinimui siūlykite žaisti žaidimus:

Žaidimas „Kur gyvena?“. Vedėjas pasako gyvūno, paukščio ir pan. pavadinimą, o vaikai turi pasakyti, kur jis gyvena.

Žaidimas „Padėk surasti mamą“. Vaikams pateikiami gyvulių ir jų jauniklių paveikslėliai. Vaikai ieško veršiukui – karvės, kumeliukui – kumelės, kačiukui – katės. Taip mokome vaikus pavadinti gyvulių ir paukščių jauniklius, nes kitaip vaikai labai ilgai kumeliuką vadins arkliuku, veršiuką – karviuku, ėriuką – aviuku.

Vaikai žaisdami žaidimus „**Aprenk lėlę**“, „**Padėk nykštukui apsirengti**“ mokosi drabužių pavadinimų.

Žaidimai daiktavardžio ir būdvardžio derinimui:

Žaidimas „Stebuklingas maišelis“. Maišelyje daug daiktų, vaikai išsitraukia po vieną ir jį pavadina. Vaikas, išsitraukęs daiktą, paprašomas pasakyti, koks tas daiktas (pavyzdžiui: raudonas obuolys, mėlynas pieštukas ir t.t.)

Žaidimas „Kas aš?“. Vaikams sakote: „Aš moku miaukti, gaudau peles, mėgstu pieną. Kas aš?“ arba „Aš apvalus, raudonas, geltonas, augu ant medžio, mane valgo vaikai. Kas aš?“ Vaikai turi atspėti, kas tai (*katė, obuolys*).

Plėskite žodyną abstraktesnės reikšmės žodžiais: *rytas, vakaras, naktis* ir t.t. Vaikams suprantamai išaiškinkite šių žodžių reikšmę, tuomet jie lengviau juos išsimins.

Pamokykite nesudėtingų mįslių apie paukščius ir gyvūnus:

„*Laibakojis raudonkojis po pelkes klampoja. Kas?*“ (Gandras).

Klauskite, ar vaikai teisingai ištaria garsus žodyje gandas.

„*Patamsiais lando, sau maisto randa. Kas?*“ (Pelė). Klausykite, ar vaikai teisingai ištaria garsus žodyje pelė.

Žinodami kuo daugiau veiksmažodžių, vaikai lengviau išmoks pasakoti. **Žaidimai „Kaip kas juda?“, „Kaip kas kalba?“, „Kas ką veikia?“, „Užbaikime sakinuką“** moko veiksmo žodžių (*gaidys gieda, šuo loja, katė miaukia, vaikas kalba, karvė mūkia, avytė bliana, viščiukas cypsi, gegutė kukuoja ir t.t.*).

Žaidimas „Kas taip pasakė?“. Vaikams išdalinate paveikslėlius (*žmogus, gandas, vaikas, varlė ir t.t.*) ir sakote: „*Moku skristi*“. Vaikas, kuris turi paveikslėlį su nupieštu gandra, sako: „*Gandas*“. Analogiškai: „*Moku šokinėti*“, vaikas, kuris turi paveikslėlį su nupiešta varle, sako: „*Varlė*“ ir t.t.

Žaidimas „Kas kaip kalba?“ Vaikai susėda ratu. Vedėjas vaikas prieina prie kiekvieno žaidėjo ir klausia: „*Kas čia gyvena?*“ Sėdintis vaikas atsako kokio nors paukščio ar gyvūno balsu (*kar kar, ku kū, kva kva ir t.t.*).

Skirkite daug dėmesio rišliajai kalbai ugdyti. Prašykite apibūdinti daiktus, nusakyti jų požymius, išvardinti pagrindinius skaitomo teksto veikėjus, atrinkti svarbiausius įvykius, pasakyti pagrindinę mintį. Ruoškite vaikus apibūdinamojo pobūdžio pasakojimams. Mokykite lyginti daiktus, aptarkite jų panašumus ir skirtumus.

Kai vaikai išmoksta apibūdinti daiktus, galite pamėginti pasakoti pagal siužetinius paveikslėlius. Stebėdami paveikslėlius, vaikai atsako į klausimus, iš kurių sudarome pasakojimą. Mokymo pradžioje padėkite vaikams pasakoti užduodami klausimus. Jei pasakojimas gramatiškai netaisyklingas (nesuderinti žodžiai sakinyje, neteisingai vartojami prielinksniai ir t.t.), taisykite vaikų kalbą. Pradedant dėlioti paveikslėlius iš eilės pagal veiksmo eigą (t.y. paveikslų seriją), pirmiausia pasiūlykite vaikams surasti paveikslėlį, kuriame pavaizduota įvykio pradžia. Po to užduokite klausimą, kad vaikai surastų kitą paveikslėlį. Klauskite: „*O kas buvo toliau?*“ ir taip išsiaiškinkite visus iš eilės paveikslėlius. Prašomi atsakyti pilnu sakiniu, vaikai išmoksta atsakinėti sakiniams.

Mokykite vaikus suprasti priežasties – pasekmės ryšius. Sakykite vaikams: „*Šlapia, nes lijo lietus*“ (šlapia – pasekmė, priežastis – lijo lietus) ir t.t. Mokydami vaikus atkuriamojo pasakojimo, parinkite trumpas, įdomias istorijas, pasakėles, jau girdėtus pasakojimus. Nepamirškime paskatinti vaikų, pasidžiaugti kartu su jais. Kuo daugiau mažiesiems skaitykime grožinės literatūros. Ji padeda ugdyti meilę gimtajai kalbai, turtina ir plečia vaikų žodyną.

Žaidimas „Išpėk kuris?“ lavina klausos dėmesį.

Vaikai stovi ratu. Vedėjas stovi viduryje užrištomis akimis ir eina bet kuria kryptimi, kol susiduria su kuriuo nors vaiku. Sutiktasis turi pasakyti: ar „*miiau*“, ar „*au, au*“. Vedėjas turi įspėti, kuris vaikas pasakė.

Žaidimai „Atspėk, kas tai?“, „Surask ir padėk“ – vaikams reikia atspėti daiktą pagal apibūdinimą.

Lavinkite vaikų atmintį, mąstymą žaidimais:

Vaikai nesunkiai išmoksta **mažybines žodžių formas**. Taip dažniausiai vadina pačios artimiausios aplinkos daiktus: *rankytė, galvytė, kojytė, kepurytė, pirštinytė* ir pan. Tokių žodžių gausu eilėraščiuose. Pavyzdžiui:

Birutėlė
Šeimininkė
Kubilėly
Tešlą minkė.

Kepė skanų
Pyragėlių,
Pavaišino
Katinėlių

K. Jakubėnas

Vaikams sunkiai sekasi sakinyje derinti žodžių linksnius, skaičius ir gimines, taisyklingai vartoti prielinksnius, tinkama tvarka išdėstyti žodžius sakinyje.

Žaidime „Kas miške gyvena?“ mokome žodžių kaitos. Vaikai turi žvėrelių paveikslėlius (briedžiai, lapės, vilkai ir kt.). Pavadinimus jie turi pasakyti daugiskaitos kilmininko linksniu (pavyzdžiui: briedžių, lapių, vilkų ir kt.). Klausiate vaikų: „*Ko daug yra miške?*“, o vaikai atsako „*Briedžių, meškų, lapių*“ ir t.t.

Žaidimas „Kas ko neturi?“. Pateikiami paveikslėliai, vaikai turi pasakyti, ko kam trūksta, pvz., *Kiškis neturi ausies, voverė neturi uodegos* ir t.t. Taip mokome vartoti kilmininko linksnį.

Siūlykite užbaigti sakinius pagal pavyzdį (*senelė turi daug..... vištų; Žilvinas turi daug.....šunų; mama neša daug .....agurkų ir t.t.*). Vaikams rodomi paveikslėliai (pvz., vaikšto vištos, bėgioja šunys, mama neša agurkus, berniukas žaidžia su žaislais).

Žaidimas „Kas ko nori?“. Žiūrėdami į rodomus paveikslėlius vaikai pasako, ko nori gyvūnai ir paukščiai: *gandras nori varlės, lapė*

– vištos, vilkas – ėriuko, kiškis – morkos, šuo – kaulo.

Žaidimas ir eilėraštis mokytis vartoti galininko linksnį.

Žaidimas „Ką?“. *Ką šeria mama?.....karvę; ką sodina tėtis?.....medį; ką piešia Dovilė?.....namą; ką mato Tomas?.....katę* (vaikams rodomi paveikslėliai).

Aš mergytė
Kaip rožytė,
Turiu gaidį
Ir vištytę.

Tas gaidelis
Kakarieko,
Kad atrado
Vieną slięką.

O vištelė
Kiaušinuką
Kas dienele
Dės mažiuką.
Aš mergytė
Kaip rožytė,
Turiu avį
Ir ožkytę.

Ta avytė
Bėginėja,
Ta ožkytė
Šokinėja.

K. Jakubėnas

Žaidimas: „Kas kuo važiuoja?“

Žiūrėdami į paveikslėlius, vaikai turi sugalvoti trumpus sakinius. Pavyzdžiui: *mama važiuoja autobusu, tėtis važiuoja automobiliu,*

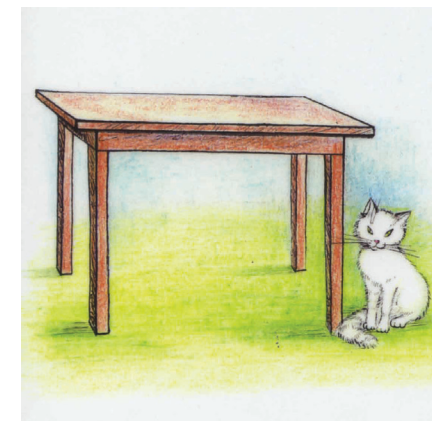
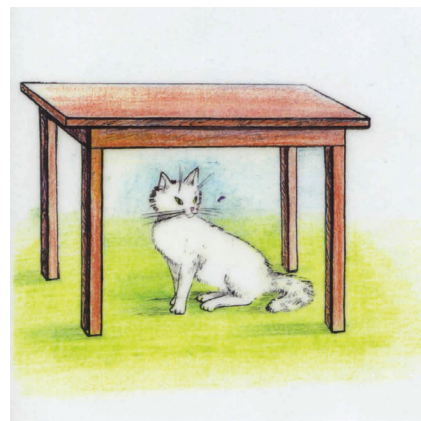
dėdė važiuoja sunkvežimiu ir t.t. Jei mažiesiems sunku sugalvoti, padėkite klausdami: „Kuo važiuoja tėtis?“, „Kuo važiuoja dėdė?“. Taip mokome vartoti įnagininko linksnį.

Mokyti vartoti vietininko linksnį tinka **žaidimas „Kas kur gyvena?“**. Lapė gyvena oloje, pelytė – urvelyje, bitės – avilyje, varnėnas – inkilėlyje (vaikams rodomi paveikslėlius, kuriuose pavaizduota, kaip lapė bėga į olą, bitės skrenda į avilį ir t.t.).

Atkreipkite dėmesį, kaip vaikai kalboje vartoja žodžių vienaskaitą ir daugiskaitą, ar teisingai parenka prielinksnius. Vaikams lengviau suprasti prielinksnius, negu patiems juos vartoti kalboje.

Galite pasitelkti į pagalbą knygeles, kuriose daug įvairių paveikslėlių su užduotimis. Rodote paveikslėlį ir klausiate: „*Kur yra kamuolys?*“ (po stalu, prie spintos, už fotelio ir t.t.). „*Kur yra knyga?*“ (ant stalo, ant kėdės ir t.t.). Vaikai parenka tinkamą paveikslėlį ir atsako.

Prielinksnių vartojimo galite mokyti nurodydami konkrečius daiktus. Įdedame pieštuką į knygą ir klausiamo: „*Kur įdėjau pieštuką?*“ (Vaikai atsako: „Į knygą“). Padedame pieštuką ant knygos ir klausiamo: „*Kur padėjau pieštuką?*“ (Vaikai atsako: „Ant knygos“). Padedame pieštuką prie knygos ir klausiamo: „*Kur pieštukas?*“ (Vaikai atsako: „Prie knygos“) ir t.t.

Tam davė puodelį,
Tam davė bliūdelį,
Tam davė šaukštelį,
Tam duonos kampelį...
O mažučiu nieko nebeliko –
Vir vir vir pelytė miltelių vogti.

Gydu gydu katutes
Keps močiutė bandutes.
Duos tėvelis pinigėlių,
Nusipirksim pyragėlių
Didelį didelį.

Pamokykite vaiką ploti katučių: pasisodinkite prieš save ant kelių, paimkite vaiko rankutes, plokite viena į kitą ir dainuokite. Dainuodami „didelį didelį“ pakelkite vaiko rankytes į viršų. Taip parodote, koks didelis pyragėlis. Nepamirškime ir lankstinių, kuriuos galime lankstyti per užsiėmimus. Lankstymas padeda lavinti koordinuotus vaikų pirštų judesius.

Žaidimas „Ko neliko?“. Prieš vaikus išdėlioti 2 -3 žaislai. Vaikams siūloma juos išiminti. Po to vienas paslepiamas ir klausiama, ko neliko?

Žaidimai „Atrink daiktus“, „Sudėk apvalius daiktus“ skatina vaikus analizuoti, lyginti bei grupuoti.

Žaidimai „Loto“, „Sudėk iš dalių“ ir kt. skatina vaikus atpažinti daiktą, žaislą, gyvūną pagal apibūdinimą, rasti daiktą pagal mįslės žodžius.

Smulkiosios motorikos reikšmė vaikų kalbai

Mokslininkai teigia, kad smulkiosios motorikos lavinimas didina galvos smegenų žievės aktyvumą, todėl gerėja kalbėjimas, klausimas, dėmesys. Netikslingi vaiko smulkiosios motorikos judesiai keičiasi, pradeda formotis akies – rankos koordinacija, be kurios vaiko judesių lavėjimas būtų neįmanomas, nes vaikai mokosi paliesti, paimti įvairius daiktus. Taip tobulėja vaiko jutimai, kurie svarbūs jo kalbos, suvokimų procesams, tai yra aplinkos daiktų vaizdinių formavimuisi. Manoma, kad tarp smulkiosios motorikos judesių ir sklandaus vaiko kalbėjimo yra tiesioginis ryšys. Smulkiosios motorikos išlavėjimo lygis nėra paveldimas, ir jos tobulinimui reikalinga kryptinga lavinamoji veikla.

Sutrikusios raidos vaikų smulkioji motorika gali būti nepakankamai išsivysčiusi. Mažiesiems gali būti sunku užsisėgti sagas, susirišti raištelius, teisingai laikyti pieštuką, juo spalvinti, apvedžioti trafaretus, dėlioti smulkias mozaikas, laikyti kontūrinių linijų, pakartoti ornamento elementus. Vaikai negali tiksliai žaisti tokių žaidimų, kaip pvz., „Viru viru košė“, „Gydu gydu katutes“, žaisti pirštukų žaidimų, imituoti, kaip krenta lietaus lašai, kaip krenta lapai rudenį.

Smulkiosios motorikos lavinimu siekiame tikslinti ir tobulinti smulkiuosius (riešo, rankų pirštų) judesius, kurie yra sėkmingo mokymosi mokykloje prielaida. Vaikai mokomi paimti nuo didžiausių iki

mažiausių įvairių formų daiktus, žaislus.

Užduotys, lavinančios smulkiąją motoriką:

- įdėti formą į dėžutes su įvairiomis išpjovomis;
- atsegti ir užsegti sagas;
- surinkti į dėžutes įvairaus dydžio akmenėlius, pupas, žirnius, kruopas, išdėlioti smulkią mozaiką;
- ritmiškai belsti pieštuku į stalą;
- ritmiškai ploti į stalą;
- suverti žiedus ant virvutės, karoliukus;
- suvyti įvairaus storio spalvotų siūlų kamuoliukus;
- panaudoti pirštų dažus, spausti pirštukais įvairių spalvų dažais ant popieriaus;
- sulankstyti servetėles;
- žaisti su popierinėmis lėlėmis;
- iš kaladėlių statyti bokštus, namus, tvirti tvorais.

Smulkiosios motorikos lavinimas gali būti derinamas su trumpais, linksmomis ketureiliais, mįslėmis žaidybines veiklos metu. Išmokykite vaikus eilėraščių, kuris padės lavinti pirštukų judesius ir įsiminti jų vardus. Eilėraštas:

Pirmasis pirštukas vadinasi nykštys. (Sugniaužus pirštus rodyti nykščius arba vienos rankos nykštį)

Jis niekad nosytės daugiau nekrapštys. (Judinti nykščius į šonus)

Antrasis pirštukas smaližius vardu. (Rodyti smilių)

Jis lenda ir sukas, kur būna saldu. (Sukti smilius ratukais; dideliais ir mažais)

Trečiasis pirštukas didžiausias visų. (Rodyti didžiuosius pirštus)

Aš juo kibirėlį per kiemą nešu.

Ketvirtas – bevardis, (Rodyti bevardžius)

Penktasis – mažiukas (Rodyti mažylis)

Ir aš nedidukas per kiemą einu. (Žingsniuoti ir mosuoti rankomis)

Pirštukai gali „pasisveikinti“ – iš pradžių vienos rankos, tada kitos, po to abiejų – suglaudžiant pirštų pagalvėles ir garsiai tariant:

„*Labas, nykšty, labas, smiliau*“ ir t.t. Pirštukų pavadinimus lengviau įsiminti, deklamuojant linksmus eilėraščius. Pavyzdžiui:

Du maži
Šimtakojuukai
lipo kartą
į kalniuką.
Lipo, lipo
lipo, lipo
ir viens kitą
susitiko.

(Deklamuodami šį eilėraščių, vaikai paeiliui prie nykščio glaudžia likusius pirštukus).

Tokie žaidimai vaikams suteikia ir teigiamų emocijų. Kitas eilėraštas, kurį deklamuodami vaikai piršteliu užlenkia paeiliui po vieną:

Tas pirstelis saldžiai miega,
Šis jau į lovytę bėga,
Tas atsigulė ramiai,
Šis užmigo neseniai.
Tu, pirsteli, pats mažiausias,
Ko gi lauki apsiblausęs?
Akeles mažas užmerk
Ir broliukų neprikelk.

Imituokite lietaus lašelius, kurie krinta iš dangaus ir barbena į stiklą (vaikai pirštukais beldžia į stalą: po vieną pirštelį, po to visais kartu), „bėgančius žmogeliukus“. Žaiskite su vaikais žaidimus: „Virus viru košę“, „Gydu gydu katutes“.

Virus viru košę,
Vaikai atsilošę,
Pas Barono pirtį
Gul visi atvirte.

lygiu, elgtis kaip su draugu“. Bet mums nepatinka, kai vaikas, pajutęs bendravimą kaip su lygiu, kaip su draugu, mums, kaip lygus lygiam, išrėkia: „Susirink savo žaislus ir dink iš mano smėlio dėžės!“ Taip atsitinka, kai mes su vaiku elgiamės kaip su sau lygiu užimdami *vaiko* (V) poziciją, o ne *suaugusiojo* (S) poziciją. Tikrajam demokratiškam bendravimui su vaiku būdinga tai, kad mes jį gerbdami tarsi kilstelime iki *suaugusiojo* (S) pozicijos lygio, arba, net provokuojami *vaiko* (V), reaguojame ramiai, įvardindami savo ir jo jausmus, ar tiesiog pranešdami, jog jį girdime (S). Pavyzdžiui: „Matau, kad esi labai piktas. Geriau, jeigu tai pasakytum be keiksmazodžių“. Toks bendravimas leidžia išvengti daugelio konfliktų tarp vaikų ir suaugusiųjų, nežeidžia nei vaiko, nei pedagogo savigarbos, suteikia vaikui galimybę mokytis iš ugdytojų. Dėl vaiko ir auklėtojos (ir bet kurio suaugusiojo) konflikto atsakomybę turi prisiimti suaugusysis, nes jis pirmasis turi suvaldyti savo jausmus, o ne laukti, kol tai padarys vaikas. Vaikas dažnai yra provokuotojas, jis savo pykčiu ir nepasitenkinimu lengvai „užkrečia“ aplink esančius. Ugdytojo pareiga yra susivaldyti, neatsiliepti į vaiko primetamą pyktį, „neužsikrėsti“ vaiko agresija ir „nemaitinti“ jo pykčio savuoju pykčiu. Vadinasi, vaiko elgesio korekcija prasideda nuo suaugusiojo susivaldymo, ir tik nuo to!!! Taigi, kokią poziciją (V, T ar S) savo elgesiu beužimtų vaikas, – ugdytojas visada turi atsiliepti iš suaugusiojo (S) pozicijos. Šis kalbėjimo su vaiku būdas ypač svarbus bendraujant su specialiuųjų poreikių vaikais.

Besąlyginis vaiko priėmimas

Svarbiausias kalbėjimo, bendravimo su vaiku principas – **besąlyginis vaiko tokio, koks jis yra, priėmimas**. Besąlygiškai priimti vaiką – reiškia mylėti jį ne už tai, kad jis gabus, gražus, protingas, klauso auklėtojų, gerai elgiasi ir pan., o mylėti tiesiog už tai, kad jis yra. Mylėti jį net tada, kai jis negerbia vyresniųjų, bjauriai elgiasi, priešgyniauja ir prieštarauja, yra užsispyręs, varvančia nosim ar prišla-

Ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio keitimo būdai

Bendravimo pozicijos ir stiliai

Ikimokyklinių ugdymo įstaigų pedagogų seminaruose, paskaitose klausytojai dažnai domisi, kaip kalbėtis su vaikais, turinčiais elgesio problemų, kad jie jaustųsi saugūs, kad noriai bendrautų tarpusavyje, su suaugusiais. Klausimuose atsispindi auklėtojų nerimas, noras padėti šiems vaikams. Verta pabrėžti, kad bendravimo dėsniai galioja visiems vaikams, ar turi jie elgesio problemų, ar neturi. Bendravimas yra pagrindinis intelektinės, kalbinės, emocinės ir socialinės raidos veiksnys. Kaip kalbėti su vaikais, skatinti jų bendravimą, palaikyti teigiamas emocijas, pateikiame šiose rekomendacijose. Vaikui bendravimas reikalingas kaip vanduo. Kaip nuo vandens kokybės priklauso kūno sveikata, taip nuo bendravimo stiliaus priklauso vaiko savijauta, psichinė sveikata, emocinis komfortas. Darželio grupėje psichologinė atmosfera labai priklauso nuo pedagogo gebėjimo bendrauti su vaikais. Vaiko savireguliacijos mechanizmas dar tik ugdomas, jis dar neturi jausmų ir emocijų valdymo patirties, tačiau to mokosi stebėdamas šalia esančius suaugusiuosius ir juos mėgžiodamas.

Trys bendravimo pozicijos

Kiekvienas asmuo, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, socialinio statuso, bendraudamas metu gali būti vienoje iš trijų pozicijų: „vaiko“ (V), „tėvo“ (T), „suaugusiojo“ (S). Visos šios trys pozicijos būdingos kiekvienam asmeniui ir pasireiškia tam tikru bendravimo momentu.

„Vaiko“ pozicija

Asmuo, pasirinkęs vaiko vaidmenį, elgiasi panašiai kaip vaikas

– emocijas (džiaugsmą, pyktį, įniršį ir kt.) – reiškia laisvai, nežabotai, nepaiso ribų, siekia dominuoti, nes savireguliacijos mechanizmas dar netobulus, neišugdytas empatijos jausmas. Kita vertus, yra nuo suaugusiųjų (tėvų, ugdytojų) priklausomas, paklūsta jiems, o kai nusileidžia per prievartą, jaučia pyktį ir apmaudą.

„Tėvo“ pozicija

Asmens, kuris pasirenka tėvo vaidmenį, elgesys primena tėvo atliekamas funkcijas: globoti, rūpintis, vertinti, mokyti, girti, peikti, kritikuoti, kontroliuoti, elgtis autoritariškai, ne visada paisant ar iš viso pamirštant kito jausmus. Dažnai šis santykis pastebimas tarp tėvų ir vaikų, auklėtojų ir ugdytinių, viršininkų ir pavaldinių. Tokiu atveju vienas iš bendraujančiųjų (T) išsako savo reikalavimus, nepalikdamas antrajam (V) nei derybų, nei jokio kito pasirinkimo galimybės.

„Suaugusiojo“ pozicija

Asmuo, kuris pasirenka suaugusiojo vaidmenį, reaguoja į faktą, veiksmą, susivaldo kilus konfliktinėms situacijoms, jausmus ir emocijas išreiškia socialiai priimtinais būdais, atpažįsta kito jausmus ir paiso jų.

Svarbu prisiminti, kad pozicijos *vaikas*, *tėvas*, *suaugęs* nepriklauso nei nuo amžiaus, nei nuo statuso, nei nuo lyties. Pavyzdžiui, penkiametis klausia auklėtojos, ar ji pasiėmusi lietsargį, nes lauke lyja. Čia vaikas yra tėvo pozicijoje – rūpinasi arba kontroliuoja. Arba tas pats darželinukas pasako „Man nepatinka, kai nepasiklauses imi mano daiktus“. Tai *suaugusiojo* pozicijos reakcija. Ji labai svarbi išlaikant santarvę tarp pedagogo ir vaiko (ir visos grupės), tarp vaiko ir kito vaiko (vaikų). Vaikas gerai elgiasi, kai gerai jaučiasi, ir neklauso, priešinasi dažniausiai tada, kai suaugęs pernelyg įsijaučia į tėvo (T) poziciją ar nejučia atsiduria vaiko (V) pozicijoje. Jeigu auklėtoja įsijaučia į vaiko poziciją, ji negali duoti jokios paramos savo auklėtiniui.

Todėl turime kalbėti apie vaiko jausmus, ne apie savo.

Vaikų darželio grupėje svarbus yra ugdytojų vadovavimo grupei stilius. Dažniausi yra autokratinis, nuolaidžiavimo ir demokratinis stiliai.

Autokratinis stilius:

Autokratinį vadovavimo stilių pasirinkusi auklėtoja linkusi vienvaldiškai vadovauti. Jos elgesyje su vaikais atsisipindi nepasitikėjimas, ji nuolat kontroliuoja ir verčia paklusti. Geriausia auklėjimo priemone pripažįsta įsakinėjimą. Nevertina vaikų savarankiškumo ir nuolat primeta savo valią, nepakenčia vaikų priešinimosi ir prieštaravimų, mėgsta priekaištauti ir kritikuoti. Autokratinis vadovavimas skatina vaiko pasyvumą, nepasitikėjimą kitais ir savimi, priešišumą. Vieni vaikai prisitaiko prie auklėtojos vadovavimo stiliaus. Stengdamiesi neišsišokti, bijodami neįtikti, jie tampa drovūs ir kamuojami nerimo bei baimių. Kiti mėgina protestuoti ar atsiriboja.

Nuolaidžiavimo (lepinimo) stilius:

Tokiu vadovavimo stiliumi pasižyminti auklėtoja linkusi nuolaidžiauti savo ugdytiniams, nenuosekliai reaguoja į grupės elgesio taisyklių laužymą, linkusi tenkinti visus vaikų norus, daug ką už juos padaryti ir pan. Toks vadovavimas slopina vaikų atsakomybės jausmą, neskatina bendradarbiavimo įgūdžių.

Demokratinis stilius:

Šių stilių įvaldžiusi auklėtoja grupei vadovauja be šiurkštaus spaudimo, nuosekliai ir reikliai reaguoja į grupės elgesio taisyklių pažeidimus, skatina vaikų iniciatyvą, nuolat drąsina juos, ugdo jų savarankiškumą. Su vaikais elgiasi mandagiai, pagarbiai, stengiasi juos suprasti ir sugeba būti empatiška vaikų atžvilgiu.

Į klausimą – ką reiškia su vaikais bendrauti demokratiškai, – auklėtojos dažniausiai atsako: „Tai reiškia bendrauti su vaiku kaip su sau

Auklėtojos pastebėjimas: *Tu nupiešei namą, tvorą, saulutę ir debesėlius.*

Galima vaiko išvada: *Aš sugebu.*

Netinkamas pagyrimas: *Tu tikras dailininkas.*

Auklėtojos pastebėjimas: *Padeklamavai visą eilėrašį. Nepada-
rei nė vienos klaidos.*

Galima vaiko išvada: *Aš išmokau ilgą eilėrašį. Mano pastan-
gos įvertintos.*

Netinkamas pagyrimas: *Tu nuostabus skaitovas.*

Auklėtojos pastebėjimas: *Čia buvo išmėtytos kaladėlės ir žais-
lai. Dabar viskas sudėta į savo vietas. Malonu matyti tvarkingą gru-
pę.*

Galima vaiko išvada: *Aš moku tvarkyti žaislus. Man malonu
tvarkyti.*

Netinkamas pagyrimas: *Šaunuolis! Ką aš be tavęs daryčiau.*

Auklėtojos pastebėjimas: *Tavo dovanotas piešinukas suteikė
man džiaugsmo.*

Galima vaiko išvada: *Aš galiu (sugebu) pradžiuginti kitus.*

Netinkamas pagyrimas: *Tu nuostabus!*

pintom kelnėm. Dažnai girdime: jeigu būsi geras vaikas, tai...; nelauk nieko gero, kol...; tikrai jeigu nustosi tinginiauti (muštis, bjauriai elgtis, ginčytis ir pan.), aš tau duosiu (leisiu, mylėsiu, pagirsiu ir pan.)... Toks vertinimą atspindintis kalbėjimas vaikui praneša, kad jis gali būti mylimas tik tuo atveju, jeigu atitiks suaugusiųjų keliamas sąlygas. Tikrai ne visada nustatę tam tikras, mums, suaugusiems, tokias aiškias sąlygas galime pasiekti vaiko elgesio pasikeitimo pozityvesne kryptimi. Ne visada baudami išgyvendinsime nepriimtina elgesį, o girdami paskatinsime priimtina. Svarbiausia sąlyga yra bendrauti su vaiku taip, kad jis pats panorėtų elgtis gerai, kad būtų patenkinamas svarbiausias prigimtinis vaiko poreikis būti mylimam, svarbiam, reikšmingam, reikalingam savo tėvams, grupės, kiemo draugams, ugdytojams, kad vaikas jaustųsi esąs šeimos, grupės, darželio bendruomenės narys, kad pats apie save galėtų padaryti pozityvią išvadą. Pavyzdžiui, kai grupėje yra skirtingo amžiaus vaikų, auklėtojos pagyrimai įgyja ypatingą reikšmę. Kai mažas vaikas mėgina piešti žmogų, jo galvąkojis žavi auklėtoją: koks puikus piešinukas! Kaip gražiai nupiešei! Šalia esantis penkiametis auklėtojos susižavėjimui visiškai nepitaria, nes jo mažojo draugo nupieštas žmogus jam tikrai neatrodo panašus į žmogų ir atrodo visiškai nieko vertas. Todėl daug naudingiau, jeigu auklėtoja, žiūrėdama į vaiko darbelį, kalba: „Matau du taškelius, nupieštą lazdelę ir pusapvalę liniją. Kas tai?“ „Akys, nosis ir lūpos“, – didžiudamasis atsako mažasis iš draugiško auklėtojos tono ir susidomėjimą rodančio veido pats padarydamas teisingą išvadą: „Man sekasi“, „Aš sugebu“ ir pan. Arba situacija, kai auklėtoja pamato, kad sugriautos pilies kaladėlės, ką tik griozdinusios pusę žaidimų kambario erdvės, dabar savo vietose. „O, čia ką tik buvo tokia netvarka, o dabar visos kaladėlės lentynose. Turbūt prireikė daug jėgų jas sutvarkyti?“, „Aš stiprus“, – rodo savo raumenis Andrius. „Ne kiekvienam išeina taip suriūšiuoti kaladėles lentynose“, – tęsia auklėtoja. „Aš galiu“, – dar vieną pozityvią išvadą apie save padaro Andrius. Tai kaip kalbėti su vaikais, kad tarp jų ir ugdytojų vyrautų tarpusavio supratimas ir pasitikėjimas?

Ar priimant vaiką tokį, koks jis yra, reiškia, kad ugdytojas neturi rodyti savo nepasitenkinimo vaiko veiksmais ar elgesiu? Ne, tikrai nereikia. Tačiau labai svarbu, kad reikštume savo nepasitenkinimą vaiko veiksmais ar elgesiu, o ne pačiu vaiku. Ir jokių būdu nerodytume nepasitenkinimo vaiko jausmais, nors jie mums atrodytų nepriimtini. Jeigu jausmai veržiasi, reiškia, tam yra priežasčių. Nereikėtų nuolat reikšti nepasitenkinimo vaiko elgesiu, nes tai gali peraugti į vaiko nepriėmimą. Daug skausmo vaikams atneša prasivardžiavimas ir įžeidžiantys žodžiai, ypač išsprūdę iš suaugusiųjų lūpų! Jie lyg negatyvi vaiko ateities programa. *Auklėtoja išsivedė keturmečių grupę į lauką. Viena mergaitė, užkliuvusi už išsikerojusią medžio šakną, pargriuvo. „Žiopl!“ – netyčia išsprūdo auklėtojai. „Taip, – galvos linktelėjimu pritarė mažylė. – Ir mama, ir tėtis taip sako...“*

Vaikai save vertina pagal aplinkinių pasisakymus. Mergaitė padarė svarbią išvadą apie save ir turbūt ilgam, o gal ir visam gyvenimui: ji nieko verta, nes patys brangiausi ir artimiausi žmonės apie ją taip mano. Galimas ir kitoks vaiko reakcijos variantas: kai vaikas kaip nors nemaloniai pavadinamas, jo ir kūnas, ir siela į tai reaguoja pasipriešinimu. Jį apima pyktis, apmaudas, neapykanta. Kuriamos keršto versijos. Atsiranda nerimas dėl noro atkeršyti ir kaltės jausmas. Vaiko elgesys pakinta, vaikas ima gintis, priešintis, atsikalbinėti.

Tai kaip kalbėti su vaikais, kad tarp jų ir ugdytojų vyrautų taika, supratimas ir pasitikėjimas?

Kitas realaus gyvenimo pavyzdys.

Priešmokyklinės grupės ugdytinė, vedama iš darželio namo, mamai patikėjo paslaptį: „Aš priešpaskutinė durnė...“ Mama buvo pritrenkta dėl tokio vaiko savęs įvertinimo originalumo, tai nuskambėjo juokingai ir ...neišvengiamai skaudžiai. Taip, mama žino, yra posakis „paskutinis durnius“... „O kodėl priešpaskutinė?“ – paklausė. „Nes Paulius už mane durnesnis“ – atsiduso mergaitė. Tokią išvadą apie save ji padarė, nes yra protingas vaikas, ir aiškiai matė, kad tik vienam Pauliui grupėje sekėsi dar blogiau, negu jai. Matyt, ji kažkada

nugirdo apie Paulių kažką iš suaugusiųjų sakant: „Tas tai paskutinis durnius...“ ir padarė visiškai logišką išvadą apie save: „Tada aš – priešpaskutinė durnė.“

Jeigu suaugusieji vaikui nuolat kartoja, kad jis yra kvailas, žioplas, nerangus ir pan., vaikas greitai patiki tuo. Tada, vengdamas konkurencijos ir bijodamas nesėkmės, jis nebesiima jokių užduočių, kurias atliekant gali iškilti grėsmė vėl susilaukti pašaipų ir nemalonių pravardžiavimų. Jo saugumas grindžiamas vengimu. Jo gyvenimo principu tampa: „Geriau nemėginsiu, kad išvengčiau nesėkmių“.

Pastiprinimas

Vaikui visada reikia pozityvaus dėmesio iš savo ugdytojų. Gau-damas jo pakankamai, vaikas jaučiasi svarbus, reikšmingas, suge-bantis, galintis, žino, kaip „užsidirbti“ jo kitą kartą, kai suaugusiųjų suteikto dėmesio rezervuaras išseks. Pozityvus dėmesys yra toks dėmesys, kuris suteikiamas už elgesį, kurį norima pastiprinti siekiant, kad kartotųsi. Pastiprinimas turi būti taip suformuluotas, kad stiprintų realią vaiko savivertę. Jei norim vaiką „išlaisvinti“ nuo „blogo vaiko“ vaidmens, turime suteikti jam dėmesio, kai jis „geras“! Ne auklėtoja turi jį girti, o iš auklėtojos žodžių jis pats turi padaryti pagiriamąją išvadą apie save. Būtent jo susidaryta pozityvi nuomonė apie save ir yra pastiprinimas. Tai puikus būdas neprimesti vaikui savo vertinimų, o tik sudaryti sąlygas pozityviai save įvertinti. Pastiprinimas turi dvi puses: auklėtojos žodžius ir vaiko išvadas. Auklėtojos žodžiai turi aiškiai atspindėti vaiko pastangas, darbą, laimėjimus, pagalbą, paramą, atidumą, kūrybą, bet neturi būti jį vertinantys.

Pavyzdžiui:

Auklėtojos pastebėjimas: *Tu surinkai visas servetėles ir nuvalei trupinius. Stalas dabar tvarkingas.*

Galima vaiko išvada: *Aš tai moku. Auklėtoja vertina mano pastangas.*

Netinkamas pagyrimas: *Koks tu šaunuolis.*

pasiruošti netikėtiems išbandymams, turėtume susitaikyti su šiomis tiesomis:

*mes pripažįstame faktą, kad kai kada vaikai mus verčia pykti;

*mes turime teisę pykti, nejausdamos kaltės ar gėdos;

*mes turime teisę reikšti pyktį, jei tik neužsipuolame vaiko asmenybės ar charakterio, t.y. socialiai priimtinais būdais, būtent to paties mokyme ir savo ugdytinius. Vaikai tada supranta, kad ir jų pyktis yra ne katastrofa, jeigu jis išreikštas socialiai priimtinu būdu, nieko neužgaunant.

Pirmasis žingsnis, suvaldant savo audringus jausmus – garsiai juos įvardinti. Tai įspėja vaikus, kuriems šie jausmai skirti, kad jie keistų elgesį ir imtųsi tam tikrų atsargumo priemonių: „Aš jaučiuosi nepatenkinta!“. „Aš jaučiuosi suerzinta“. Jei trumpi teiginiai nepadaeda, nesuteikia mums palengvėjimo, žengiame kitą žingsnį – išreiškiamo pyktį vis stipriau: „Aš esu pikta“. „Aš esu labai, labai supykusi“. „Aš esu įsiutusi!“

Kartais paprastas jausmų išsakymas be jokių paaiškinimų sustabdo nederamą vaiko elgesį. Kitais atvejais galima žengti dar vieną žingsnį – paaiškinti pykčio priežastį, išsakyti, kas su mumis darosi, ir ką norėtume daryti: „Aš labai pykstu, kai jūs susimušate. Tiesiog širdis pykčiu užverda. Aš negaliu pakęsti jūsų peštynių!“

Pateiktuose pavyzdžiuose emocijos išreikštos sakiniiais, kuriuose veiksnyis „aš“, kurie neturi į vaiką nukreiptos agresijos, jais mes tik pranešame vaikui apie savo išgyvenimus.

Pagyrimas ir padrašinimas

Kaip kalbėti su vaiku.

Susitvardymas ir empatija, mokėjimas sukurti sąlygas išsakyti jausmus – svarbiausi aspektai, siekiant nekonfliktiško bendravimo darželio grupėje su vaiku, turinčiu spec. poreikių ir apskritai su vai-

Jausmai

Jausmai – vaiko santykių su aplinka – daiktais, reiškiniais, žmonėmis – išgyvenimas. Laikotarpis iki mokyklos yra labai svarbus formuojant jausmų atpažinimo, identifikavimo – įvardinimo, jausmų reiškimo socialiai priimtinais būdais, savireguliacijos įgūdžius. Palyginti su emocijomis, jausmai yra pastovesnis reiškinys. Tuo tarpu emocija – tiesioginis šio momento aplinkos reiškinų ir situacijų išgyvenimas. Sąvokas „jausmai“, „emocijos“, „jausminiai išgyvenimai“, „emociniai išgyvenimai“, „išgyvenimai“ naudojame kaip sinonimus.

Niekam neužkliūna, kai vaikas jaučiasi saugus, ramus, jo jausmai visiems priimtini ir malonūs. Visai kita, kai vaikas ima reikšti pyktį, baimę, nepasitenkinimą, pagiežą ar neapykantą. Tada vaikui tiesiogiai ar netiesiogiai sakoma, parodoma, leidžiama suprasti ar tiesiog išsakoma „Nepyk!“, „Nebijok!“, „Neverk!“, „Nusiramink!“, „Nesijaudink!“. Kitaip tariant, jam lyg liepiama: „Nejauk, ką jauti!“, „Nematyk, ką matai“, „Negirdėk, ką girdi“. Vaiko jausmas nepripažįstamas, jam autoritariškai „draudžiama“ egzistuoti. Deja, nuo to jausmas niekur nedingsta, jis tik užgniaužiamas, dėl to ima reikštis dar intensyviau. Kai vaikui neleidžiama pykti, bijoti, pavydėti, nekęsti, atsiranda nerimastingumas ir kaltės jausmas. Tada vaikui tenka nuo mažens slėpti tai, ką jaučia, kad būtų mylimas ir gerbiamas, jis nebesupranta, kas jam yra ir kodėl taip yra. Blogai, kai šalia esantis suaugęs taip pat negali įvardinti, ką jis jaučia, tada jis negali padėti ir jausmų pliūpsnio „pagautam“ vaikui.

Nereikia kovoti su vaiku, kai jis išgyvena nemalonus jausmus, bet mes galime padėti vaikui išsilaisvinti iš tų jausmų gniaužtų ir partarti, koks elgesys yra tinkamas tiems jausmams išreikšti. Jausmai neturi vertinimo ženklų. Negalima skirstyti jausmų į blogus ar gerus. Jie tiesiog yra, ir dėl jų mes galime jausti malonius išgyvenimus tarsi su teigiamu ženklu, arba nemalonus tarsi su neigiamu ženklu. Būna ir neutralių išgyvenimų, tačiau visi emociniai išgyvenimai atitinka tą

bendravimo situacija, kurioje šiuo metu esame. Jausmai nebūna blogi, blogi gali būti veiksmai ir elgesys, kuriuo tuos jausmus išreiškiame. **Jeį norime išugdyti vaikus, gerbiančius save ir kitus, turime pradėti nuo pagarbos jiems rodydami pagarbą jų jausmams.** Apie savo išvaizdą vaikas sužino, matydamas savo atspindį veidrodyje. O emocinį savo portretą pamato per mūsų atspindėtus jo jausmus.

Kaip padėti vaikui išreikšti jausmus

*Kai kada užtenka atsiliiepti į vaiko jausmus garsu ar žodžiu, visai neįterpiančiam savo sakinių.

Pvz.: „Aš sulaužiau savo mašinėlę!“ Auklėtoja pažiūri ir pasako: „O!“ arba „Taip“... ar „Matau“... – ir tame garse ar trumpame žodyje atsispindi ir supratimas, ir užuojauta, o vaikas pasijunta suprastas.

*Įvardinkite vaiko jausmus, būkite jausmų veidrodžiu:

„Atrodai labai nusivylęs. Apmaudu, kai taip atsitinka. Panašu, kad labai nuliūdai.“

*Vaiko troškimą paverskite fantazija:

„Puiku būtų sugražinti laiką minutę atgal, a?“

*Pamatykite ir pripažinkite vaiko jausmus net tada, kai jis elgiasi nepriimtina:

„Tavo mašinėlė sulūžo, tu supykai ir trenkei ją į grindis. Aš tam nepritariu. Tu gali man papasakoti, kaip tai atsitiko.“

*Vaikams lengviau pakeisti savo elgesį, kai atkreipiamas dėmesys į jų jausmus:

„Andriau, tau labai norisi bėgioti grupėje? Mes laikomės taisyklės: bėgioti galima tik lauke. Esu tikra, kai išeisime į kiemą, tu mums parodysi, koks greitas tu gali būti!“

*Nuo įvykių prie jausmų:

Kai vaikas susijaudinęs pasakoja apie įvykį, naudingiau reaguoti ne į patį įvykį, o į su juo susijusius jausmus. Penkiametis berniukas pasakoja auklėtojai, kaip jis parkrito, šliuoždamas nuo vaikiško kalnelio, kai jį pastūmė kitas berniukas. Užuoč klausinėjusi įvykio detalių, auklėtoja atsiliepia į vaiko jausmus: „Tu supykai ant taip pasielgusio berniuko“. „Panašu, kad iki šiol tebepyksti?“ „Turbūt, tu nenorėtum, kad tai pasikartotų dar kartą.“ „Manau, labai nemalonu būti netikėtai nustumtam.“

*Jausmų atspindėjimas vietoj argumentų:

Kai vaikas išsako savo nuomonę, kuri mums atrodo nepriimtina ar neatitinka tiesos, kad ir kokie argumentai būtų pateikiami, akimirkšniu vaiko įsitikinimas vis tiek nepasikeis. Jie tik skatina vaiką arčiau ginti savo įsitikinimus. Geriausia reakcija, rodanti auklėtojos supratimą, atspindėti iš situacijos išplaukiančius jausmus. Šešiame-tė Austė skundžiasi: „Auklėtoja Genutė manęs nemyli.“ Auklėtoja nesiima ginti kolegės, įrodinėdama, kad tikrai myli, o tik atsiliepia į mergaitės jausmus: „Tu jautiesi nemylima?“ „Panašu, kad tu dėl to išgyveni?“

*Čia norėtusi priminti: ir auklėtojos turi jausmus!

Su savo ugdytiniais mes stengiamės būti kantrios. Tokios kantrios, kad dažniausiai besikaupiantis pyktis pratrūksta ir lyg lavina, griaudama didvyriškas pastangas susivaldyti, nušluoja visus gerus ketinimus. Praradusios savitvardą, elgiamės lyg netekusios proto, o kai mūšis nutyla, negalime ramiai gyventi dėl sąžinės priekaištų ir kaltės jausmo bei duodame sau žodį daugiau taip nesielgti. Deja, deja, pasiryžimas nesupykti yra daugiau nei bergždžias. Tai tas pats, kaip prisiekti, kad daugiau nepakliūsi į audrą. Geriau yra apmąstyti priemonių planą, kuris padėtų apsisaugoti, audrai užpuolus, nuo potvynių, griūčių ir žaibų sukeltų nemalonumų ar net žūties. Taigi, kai norime

mo lentelės. Imamas didelis popieriaus lapas, kurio apačioje surašyti visų vaikų vardai (y ašis). Kairėje lapo pusėje (x ašyje) žymime laiko periodą. Galima rinktis įvairios apimties laiko atkarpa: gali būti vienodi laiko tarpai, gali būti skirtingi. Kuo daugiau laiko atkarpų, tuo dažniau ją tenka pildyti. Svarbu, kad lentelės pildymas netaptų daug laiko atimančiu ir nuobodžiu užsiėmimu.

Pirmą kartą grupėje naudojant pozityvaus elgesio pastiprinimo lentelę, galimas dienos laiko suskirstymas į 4 dalis:

*Rytinis laikas nuo 7 iki 9 valandos: vaikai renkasi į grupę, patys sau susiranda užsiėmimų, bendrauja vieni su kitais. Auklėtoja priima atėjusius vaikus, kalbasi su jų tėveliais. Tai mažiausiai organizuota laiko atkarpa, kai auklėtojos dėmesys apima daug skirtingų dalykų, todėl vaikams tuo metu patogus momentas bendrauti tarpusavyje, išryškėja bendravimo problemos. Todėl ši laiko atkarpa trumpesnė.

*Dienos dalis nuo 9 iki 12 valandos – tai labiausiai struktūruotas laikas: vyksta rytinė veikla, pasivaikščiavimas lauke, kur daug erdvės, vaikai intensyviai bendrauja tarpusavyje. Pedagogės stebi vaikus, organizuoja žaidimus arba suteikia aktyvaus veikimo laisvę, stebi visus vaikus, gali įvertinti jų elgesį.

kais. Tai ypač svarbu tais atvejais, kai bręsta konfliktinė situacija.

*Susitvardymas – reagavimas iš suaugusiojo (S) pozicijos. Apie suaugusiojo ir vaiko pozicijas bendraujant žiūrėti aukščiau.

*Empatija yra gebėjimas pastatyti save į kito vietą, „įlįsti į kito kailį“, matyti kito akimis. Žmonėms, dirbantiems su ikimokyklinukais, labai svarbu juos suprasti. Vaikui lengviau papasakoti, išsakyti mintį, išreikšti jausmus, jeigu auklėtoja moka klausyti(s): paskatinti vaiko kalbėjimą trumpais žodeliais ar jaustukais: „o“, „oi“, „oho“, „mmm“, „suprantu“, „tęsk“. Jie rodo, kad auklėtoja klauso, seka mintį, skatina vaiką kalbėti toliau. Tai yra daug geriau, negu auklėtojos klausinėjimai, vertinimai, kritika ar pamokslavimas.

*Sukurti sąlygas išsakyti jausmus: kai vaikas kalba apie savo jausmus, ypač skaudžius, neskubėkime jo guosti, sakydami „nesijaudink“, „neverk“, „neliūdėk“, „viskas bus gerai“. Visi šie žodžiai reiškia „nejausk, ką jauti“. Kai mes sakome savo ugdytiniams, kad nejaustų, ką jaučia, atimame iš jų natūralią apsaugą. Vaikas vis tiek jaučia, ką jaučia, nors mes tarsi ir mėginame guodžiamaisiais žodžiais „uždrausti“ išgyvenamą jausmą. Vaikas pasijus labiau suprastas, jei iš auklėtojos lūpų išgirs tikrąjį supratimo įrodymą: „aš matau, kad tu susirūpinęs“, „suprantu, tai nervina“, „atrodai labai nusivylęs“, „tu pyksti“ ir pan. Įsitikinęs, kad yra suprastas, vaikas drąsiau reikš visus savo jausmus. Geri jausmai nepasirodo tol, kol nedingsta blogi. Mes suteikiame emocinę pagalbą vaikui, bet likusį darbą paliekame nudirbti jam pačiam.

Pozityvaus elgesio skatinimas grupėje

Ribų nustatymas

Apribojimai turi būti nustatomi taip, kad vaikui būtų aišku: pirma, koks elgesys yra nepriimtinas; antra, kokie veiksmai turėtų būti atliekami vietoj nepriimtinių, trečia, kokios bus pasekmės, jeigu vis dėlto nebus laikomasi nustatytų ribų

Pastiprinimas

Darželio auklėtojos dažnai galvoja, ką daryti, kad vaikas nebe-kartotų tam tikro nepageidaujamo elgesio (prasivardžiavimo, muši-mosi ir pan.), bara jį, baudžia už tai. Barimas ar bausmė yra nepa-geidaujamo elgesio pastiprinimas ir sureikšminimas, nes būtent taip suteikiamas blogai besielgiančiam vaikui dėmesys. Ypač tada, kai vaikas negauna šansų užsitarnauti bendraamžių ar auklėtojų dėmesio pozityviu elgesiu, jis dėmesio užtektinai išsikovoja destruktiviu elge-siu tiek, kiek jam reikia.

Pavyzdys – mergaitė, kuri nuolat užgaulioja, prasivardžiuoja, trukdo, kelia šurmulį, sąmyšį grupėje ir kitaip provokuoja kitų vaikų dėmesį. Grupės berniukai, neapsikentę jos nuolatinių trukdymų, ima vaikytis, norėdami ją „pamokyti“. Mergaitė bėga nuo jų, vis apsidai-rydama, ar ne per greitai. Vaikai ją pagauna, „pamoko“, ji pravirksta, bėga pas auklėtoją užuojautos, skundžiasi, kad ją skriaudžia. Auklėto-ja vaiką guodžia, „skriaudėjus“ baudžia.

Aiškiai matyti, kad mergaitė provokuoja tokį kitų vaikų elgesį, sąmoningai ar nesąmoningai išsireikalaudama dėmesio savo personai. Dėmesio reikalaujančių vaikų būna įvairaus amžiaus grupėse. Pedago-gė jaučia didelį diskomfortą, kai negali grupėje išlaikyti darbinės rimties dėl vieno ar kelių vaikų elgesio. Grupėje nuolatinis šurmuly-s, neramumai, vaikai jaučiasi nesaugūs, sudirginti ir nepatenkinti, nenori su tuo vaiku draugauti, prastai atsiliepia apie jį, jo nemėgsta. Norėtu-me pasiūlyti vieną iš netinkamo elgesio koregavimo būdų, kuris pasti-printų pozityvų elgesį.

Kokiais atvejais jį naudoti?

Šis būdas puikiai tinka grupėje, kurioje norima išgyvendinti kai kuriuos nepageidautinus elgesio reiškinius. Būtina pabrėžti tai, kad norima išgyvendinti, o ne nuslopinti vaikų destruktivų elgesį (mu-šimasi, prasivardžiavimą, užgauliojimą), kai auklėtojos ir vaikai yra nepatenkinti tuo, kas vyksta grupėje. Šis būdas tinka naudoti vieno ar kelių vaikų labui, tačiau dalyvauja ir laimi visi grupės vaikai.

Pedagogės siūlo vaikams sugalvoti, kokių taisyklių reiktų jų grupei, kad visiems vaikams būtų gera ir malonu ateiti į darželį, kad savo grupėje visi vaikai jaustųsi saugiai, kad nė vienas nebūtų pravard-žiuojamas, užgautas žodžiu ar veiksmu.

Svarbiausios sąlygos sudarant taisykles:

*Kiekvienas vaikas turi įnešti savo indėlį kuriant taisykles;

*Kiekvienas vaikas turi išsakyti savo nuomonę, kokių taisyklių reikia grupei.

Vaikai paprastai labai aktyviai dalyvauja, siūlydami visokias taisykles, kaip antai: nesimušti, nesispardyti, neprasivardžiuoti, nesi-spjaudyti, netrukdyti ir pan. Kaip galutinį rezultatą auklėtoja apibendrina vaikų triūsą – minčių lietu.

***Taisyklės turi būti parašytos ir apipavidalintos**

Auklėtojos dažnai naudoja raidelių piešimo pagal trafaretus būdą, kai reikia ką nors užrašyti. Čia šis būdas puikiai tinka. Net tose grupėse, kur vaikai dar neskaito, jie puikiai atpažįsta, prisimena, kas parašyta jų apipavidalintoje taisyklėje. Būtina stebėti, kad kiekvienas vaikas prisidėtų prie apipavidalinimo raidele, gėlyte, debesėliu ar kitu koku nors piešinėliu.

***Taisyklės turi skambėti pozityviai.**

Laikomės nuostatos, kad taisyklė neprasidėtų neigimu, todėl ji gali skambėti, pavyzdžiui, taip: BŪKIM DRAUGIŠKI. Atskirai apta-riamas turinys – visi vaikų paminėtieji “nesi-“ reiškia: neužgaukime kito nei žodžiu, nei veiksmu.

*Taisyklės turi būti pakabintos ugdytiniams ir jų tėveliams matomoje vietoje.

Su tėveliais ir kitais grupėje apsilankančiais asmenimis verta iš anksto susitarti, kad jie džiaugsis tik pozityviais rezultatais, o apie negatyvius rezultatus, t.y. tuščius langelius, tiesiog nutylės.

Pozityvaus elgesio pastiprinimo (ar kontrolės) lentelė

Lentelės sudarymas

Kai taisyklės sugalvotos, pereiname prie **elgesio pastiprini-**

kaip pedagogas elgiasi, o ne ką jaučia...

Kuo geras šis metodas?

*Pastiprinamas pozityvus elgesys, tai kol kas neįprasta, nes visada būdavo kreipiamas dėmesys ir įvardinamas netinkamas elgesys. Vaikas gauna „atpildą“ už ilgalaikį pozityvų elgesį. Todėl atsiranda motyvas ir toliau elgtis tinkamai.

*Tie vaikai, kurių elgesys visada buvo neproblemiškas, retai patirdavo auklėtojų dėmesį, dabar gavo galimybę didžiuotis savo normalaus elgesio rezultatais, kurie akivaizdžiai matomi lentelėje.

*Tėveliai gauna galimybę pastiprinti kiekvienos dienos pozityvų rezultata: jeigu vaikas kiekvieną vakarą gaudavo jogurtą, blynų ar koki kitą patiekalą, tai dabar tai prizinis jogurtas, priziniai blynai, prizinis patiekalas. Yra buvę ir priziniai batai. Taip, nenaudojant jokių papildomų lėšų, atsiranda prizai.

Kaip ilgai galima naudoti šį būdą?

Darželyje geriausia naudoti 1 savaitę. Tam yra kelios priežastys: pirma, pakanka laiko, kad pozityvus elgesys - susivaldymas, susilaukymas - yra pastiprinamas, vaikai įgyja patyrimo, kad gerai elgtis yra saugiau, lengviau, patogiau, naudingiau. Antra, šio metodo taikymas yra nelengvas laikotarpis pedagogai, nes jai tenka išlaikyti savo kūrybinį potencialą, būti ant „bangos“, kad galėtų ant tos pačios „bangos“ išlaikyti ir savo ugdytinius. Kol šioje bendroje veikloje dalyvauja pedagogės, tol joje mielai dalyvauja ir vaikai. „Nekurstoma“ ši veikla nunyksta ir taip diskredituoja save.

Ribas

Kai kurie suaugusieji, dažniausiai tėvai, į ribas žiūri neigiamai. Ypač kai auklėja vaiką su fizine ar sensorine negale. Vaikui, kuriam namuose viskas galima, darželio grupėje sunku nustatyti ribas. Tačiau vaikams reikia ribų, ir jie išsireikalauja jų patys. Norėdami pasijusti

*Dienos vidurio laikas nuo 12 iki 16 valandos – įeina pietų metas, pokaičio miegas. Vaikai turi daug galimybių lengvai „užsidirbti“ pozityvaus elgesio įvertinimo ženklų, net tie vaikai, kuriems labai sunku laikytis taisyklės „Būkim draugiški“, dėl kurių ir naudojamas čia aprašomas metodas.

*Popietinis metas nuo 16 iki 19 valandos, arba kol tėvai pasiima vaikus: grupėje vaikų palaipsniui mažėja, o kuo mažiau vaikų, tuo lengviau būti draugiškiems, tuo daugiau šansų turėti sutartu ženklu užpildytą langelį.

Lentelės pildymas

Visiems, kurie per numatytą laiko tarpą laikėsi taisyklės būti draugiški, neužgauti kito nei žodžiu, nei veiksmu, pasibaigus sutartam laikui priklijuojamas koks nors ženklas. Tai gali būti spalvoto popieriaus kvadratėlis, lipdukas ar tiesiog langelyje nupieštas ženklas. Po antrojo laiko tarpsnio virš pirmojo ženklo atsiranda dar vienas ženklas. Taip po kiekvienos numatytos laiko atkarpos kiekvieno vaiko pozityvaus elgesio bokštas „ūgteli.“ Ties vaiko, kuris nesusivaldė, nesilaikė taisyklės, vardo ir laiko atkarpos susikirtimo tašku langelyje paliekama tuščia vieta. Apie jo netinkamą elgesį neužsimenama, o tik džiaugiamasi pozityviu kitų vaikų elgesiu.

Šis elgesio korekcijos būdas ypatingas būtent tuo, kad pastiprinamas tik pozityvus elgesys.

*Jeigu vaikas tą dieną nelanko darželo, priklijuojamas ženklas su žyme, kuri reiškia, jog vaiko tuo metu nebuvo, nes palikta vietoj ženklo tuščia vieta reiškia tik viena – vaikui nepasisėkė susivaldyti ir laikytis taisyklės.

*Kiekviename vaikų kolektyve naudojant šį būdą, ateina momentas, kai ties kurio nors vaiko vardu atsiranda iš eilės keletas tuščių langelių pozityvaus elgesio „bokšte“, ir jis ima provokuoti kitus vaikus, kad atsirastų tuščių vietų ir prie kitų vaikų vardų. Tai svarbus momentas naujai žymėjimo pataisai įvesti: jeigu virš tuščios vietos susirenka 3–4 ženklai, tada tuščia vieta „neutralizuojama“ – užkljuoja-

mas ženklas. Ši nauja sąlyga skatina ir toliau gerai elgtis, nes kiekvienam vaikui atsiranda galimybė užpildyti visus savo tuščius langelius.

*Jeigu lentelėje atsispindi 4 laiko tarpai, tai kiekvieną dieną 4 kartus reikės užpildyti langelius. Pildymo pradžia sutelkia visą vaikų dėmesį, jie laukia žymėjimo momento, būriuojasi prie lentelės, laukia savo eilės. Kai naujumo išpūdis atslūgsta, auklėtojai daug sunkiau sukviesti vaikus prie lentelės, savo langelių užpildęs vaikas pasitraukia, nebeseka kitų langelių pildymo. Pedagogei tenka panaudoti savo išmonę, pasitelkti savo kūrybingumą, kad ir toliau žymėjimas lentelėje sutelktų vaikų dėmesį. Galima pradėti nuo vardų sąrašo pradžios, kitą kartą – nuo pabaigos arba vidurio. Gali pildyti auklėtoja, vienas vaikas arba kiekvienas savo langelį. Svarbu, kad tai vyktų visiems stebint, kartu aptariant, galima skirti ženklą, ar neverta.

*Pirmą, o gal ir antrą kartą, žymėjimo procesui aktyviai vadovauja auklėtoja. Remdamasi savo stebėjimais, kartu su vaikais aptaria kiekvieno ugdytinio rezultatą. Tai pirmas etapas. Antras etapas – kai vaikai patys kreipia dėmesį į savo ir kitų elgesį ir kartu nusprendžia, užpildyti ar ne ženklą kiekvieno vaiko langelį lentelėje. Pedagogei tenka stebėtojos vaidmuo. Trečias etapas – kai kiekvienas vaikas labiau kreipia dėmesį į savo elgesį, pats jį vertina ir praneša kitiems, ar verta jo langelį pažymėti ženklą. Auklėtoja stebi, kaip vyksta procesas, pritaria vaikų stebėjimams arba atkreipia ugdytinių dėmesį į momentus, kurie, jos nuomone, nepelnytai praleidžiami, džiaugiasi rezultatais.

*Verta aptarti ne itin malonų auklėtojai ir ugdytiniams momentą, kai tenka palikti tuščią langelį vaikui, kurio elgesys neatitiko taisyklės „Būkim draugiški“. Pedagogė savo elgesiu turi parodyti, kad ji yra nusiminusi vaiko pusėje, besąlygiškai palaiko jį ir yra įsitikinusi, kad vaikas tikrai suvaldys savo pyktį, išmoks jį išreikšti priimtiniu būdu. Verta pasinaudoti šia situacija ir priminti vaikams arba pasikalbėti apie jausmus ir priimtinius pykčio išreiškimo būdus. Jokiu būdu neturi iš auklėtojos lūpų išsprūsti pamokantys žodžiai: „kitą kartą pa-

sistenk“, „ką užsidirbai, tą ir gauni“ ir pan. Geriau naudoti sakinius su „aš“, pavyzdžiui, „Labai noriu, kad tavo langelis būtų užpildytas. Žinau, kad taip ir bus. Dabar turime laikytis susitarimo: ženklas už taisyklės laikymąsi.“

Kodėl verta rinktis šį vadovavimo vaikų elgesiui būdą?

Vaikai akivaizdžiai pamato taisyklės atitinkančio elgesio privalumus:

*Net 4 kartus per dieną pastiprinamas pozityvus vaikų elgesys, ko anksčiau beveik nebūdavo. Gerai besielgiantis vaikas praktiškai jokių pozityvių pastiprinimų negauna, nes nuolat skamba tik pastabas gaunančių vaikų vardai. Dabar jie turi galimybę patys didžiuotis ir pajusti tėvų pasididžiavimą: vedasi savo tėvelius prie lentelės ir rodo, aptarinėja savo elgesio rezultatus.

*Grupėje vaikai mažiau pykstasi, konfliktuoja.

*Vaikai įsisąmonina, kad naudinga, ir, svarbiausia, įmanoma elgtis draugiškai.

Kodėl nėra lengva naudoti pozityvaus elgesio pastiprinimo būdą?

Tai labai efektyvus vadovavimo vaikų elgesiui būdas, tačiau iš pedagogo jis reikalauja daug jėgų ir įkvėpimo. Taip yra todėl, kad mes linkę duoti pastabas ir pastebėti blogą elgesį, manydami, kad pastabos ir nuobaudos padės išgyvendinti blogą elgesį.

Kai pedagogė impulsyviai reaguoja į netinkamą vaiko elgesį, bara, „auklėja“ ugdytinį - paskleidžiama milžiniška pykčio energija (juk neįmanoma barti be pykčio). Tada suaugęs taip pat yra „ant įkvėpimo bangos“, tik visiškai priešingoje pozicijoje, negu priimta manyti apie entuziastingą mokytojo darbą. Suaugusiajam, kaip ir vaikui, sunku suvaldyti savo pyktį. Impulsyvi reakcija į destruktivų vaikų elgesį natūraliai „paleidžia“ auklėtojos pyktį. Auklėtoja irgi gyvas žmogus, jos jausmai taip pat gali lieti per kraštus. Juk natūralu jausti. Svarbu,

įvesti taisykles ar ritualus, kaip išreikšti agresiją socialiai priimtinais būdais ir taip ugdyti pagarbą žmogui, mokant pripražinti jo fizinę neliečiamybę. Kuo anksčiau pradėsime ugdyti, tuo geriau vaikai priims šiuos modelius ir tuo greičiau jie taps jų gyvenimo dalimi. Be to, dauguma vaikų nemoka įvertinti teigiamo ir neigiamo fizinių veiksmų poveikio. Jei vaikas pats nepatiria, jog vienokie jausmai kyla, kai jis yra glostomas, ir visai kitokie, kai yra papurtomas, jis niekad nemokės tinkamai panaudoti savo raumenų jėgos. Tokie vaikai nori fizinio kontakto, bet nemoka jo užmegzti. Numatytas švelnus kumštelėjimas išsilieja skausmingu smūgiu. Nemažiau fizinių kontaktų patenkinimo poreikis yra svarbus neįgaliesiems vaikams, ypač turintiems fizinę, protinę ar sensorinę negalę.

Patenkinti fizinių kontaktų poreikius galima tokiais būdais:

*Kasdien skirti laiko pojūčius stimuliuojančiai veiklai, fiziškai ugdantiems ritualams (kai kurias užduotis periodiškai keletą kartų per savaitę): tai galynėjimosi, jėgos rodymo užduotys, pratybos palyginti, kuo skiriasi įvairūs masažai arba glostymas nuo tvirto sugriebimo, papurtymo. Pagal užduotį dūkdami, žaisdami vandenyje, pievelėje ar ant kilimo vaikai ugdo savo jausmus ir fizinius pojūčius, patenkina kūno lietimosi poreikį, jiems sukuriama sąlyga laikytis tam tikrų taisyklių ir apribojimų.

*Žaisti mėgstamus sportinius žaidimus, kurie turi griežtas taisykles. Žaidimo metu svarbiausia vertybė sąžiningas varžymasis, taisyklių laikymasis, o ne pergalė.

*Jeigu vyresniųjų vaikų grupė turi platų čiužinį, galima įkurti varžymosi zoną (ringą), kuriame galiotų tam tikros taisyklės ir ritualai, o vaikai varžytųsi stebimi suaugusiųjų. Kaip „varžymosi ringo“ taisyklių nesilaikymo pasekmė gali būti draudimas kitą dieną naudotis ringu vaikui, kuris taisyklių nesilaikė.

Jėgos simboliai, smurtiniai vaizdai ir herojai žavi vaikus, bet kartu jie siekia išsilaisvinti, būti nepriklausomi. Vaikų agresija susijusi su išoriniu ir vidiniu judėjimu. Truputis agresijos būtina vaiko

saugiau, tol bando suaugusiųjų kantrybę, kol šie vis dėlto imasi auklėjimo užduočių. Pavyzdys: į grupę atėjo naujokas Andrius. Grupės kambarys jam atrodė labai erdvus ir jo mėgstamiausias užsiėmimas tapo bėgioti aplink stalus. Auklėtojai aiškinant taisyklę „Bėgiojame lauke“, vaiko pasiimti atėjo tėvas. Jis puolė prieštarauti auklėtojai, kad vaikams būtinai reikia kažkur išėikvoti energiją. Vaikas išsiveržė iš auklėtojos glėbio ir dar aktyviau ėmė zuiti aplink stalus. Susidūrė su kitu berniuku, kurio akiniai nukrito ant grindų, o Andrius nepastebėjo, užmynė, akiniai sudužo. Auklėtoja surinko duženas ir atidavė Andriaus tėvui: „Teks atpirkti“ – ištarė giliai atsidusdama.

Kai nėra jokių ribų, vaikas jaučiasi paliktas be sąsajų su suaugusiais, tėvais ir auklėtojais, kitais grupės vaikais. Kai ribos aiškiai apibrėžtos, vaikas suvokia, kad jis priklauso tam tikrai grupei, susijęs su šeima ir kitais žmonėmis. Kai gali remtis glaudžiais ryšiais, stiprėja vaiko pasitikėjimas savimi. Ribos sukuria vaikui tam tikrą erdvę, kurioje jis gali orientuotis, parodo, ką vaikas gali. Už ribų esanti erdvė yra tai, ko vaikas negali arba dar negali, o gal ir negalės daryti, pvz., mušti kitą. Be ribų sunku tapti asmenybe – apginti savo autonomiją ir tapti savarankiškam. Vaikui suprantamas tik praktinis modelis. Kol vaikas mažas, padeda kontrolė ir parama. Kai vaikas ūgteli, auklėtojai natūralu remtis partneryste ir bendradarbiavimu. Nei nuolaidžiavimas, nei autokratiniai auklėjimo ir ugdymo metodai nemoko vaiko atsakingai elgtis ir būti savarankiškam. Nuoseklus ribų pripažinimas yra vienas svarbiausių ugdymo aspektų.

Nuoseklumas neturi nieko bendro su griežtumu, rūstumu ar bausme. Apie tai kalbėsime toliau.

Nustatant ribas mokyklos dar nelankantiems vaikams, verta laikytis šių tendencijų:

*Kalbėti labai aiškiai ir trumpai. Kalbėdami su mažu vaiku, turim būti į jį atsigręžę, žiūrėti į jį ir liesti. Vaikas turi jausti, kad yra priimamas. Kartais auklėtojos, nurodydamos ribas, pasako daug nereikalingų žodžių, pridėdamos dar ir savo besiveržiančias nepasitenki-

nimo emocijas. Todėl aiškumas, atvirumas ir vaiko priėmimas padeda išvengti nepagrįstų bausmių arba priekaištų.

*Vaikai geriausiai suvokia veikdami. Todėl ir mes padėsime jiems lengviau suvokti ir įsisąmoninti ribas, jei jos bus apčiuopiamos, kad pats vaikas galėtų jas jausti. Šalia (o kai kada ir vietoj) žodinio aiškinimo, kad iš grupės negalima išeiti apie tai nepasakius auklėtojai, būtina susigražinti einantį pro duris vaiką, paėmus jį už rankos ir parsivedus atgal. Jei minėta taisyklė jau paaiškinta anksčiau, negu pabandyta jos nepaisyti, toks auklėtojos elgesys bus pakankamai ramiai priimtas (vaikas tikrina ribas: ar tikrai?). Jei taisyklė bus taikoma ne tuo momentu, kai vaikas mėgina išeiti savo nuožiūra, o po to, tas pats auklėtojos elgesys gali būti priimtas kaip bausmė, ir vaikas prieštarauja, priešinsis.

*Ribos turi atitikti amžių. Jos turi apibrėžti, ką vaikas gali. Už ribų yra tai, ko vaikas dar negali, jau negali, ar negalės niekada. Ribos suteikia drąsos siekti naujų tikslų ir planuoti ateitį.

Yra trys atvejai, kai auklėtojos, nustatydamos ribas, pasijunta bejėgės:

*kai vaikas negirdi, ką daugybę kartų auklėtoja kartoja;

*kai vaikui viską paaiškini, o jis vėl iš naujo paklausia „Kodėl?“;

*kai vaikai nesilaiko ribų ir taisyklių geruoju, o tik tada, kai auklėtoja supyksta, pakelia balsą.

Svarbu, kad priemonės, kurių imamės nustatydamos ribas, nebūtų vaiką žeminančios, gąsdinančios. Vaikai turi aiškiai suvokti, kad auklėtojos, nustatydamos ribas, elgiasi rimtai ir ryžtingai. Jie dar nesupranta ribų būtinybės, pvz., kad negalima mušti kito vaiko, bet jie gali tai pajusti. Todėl būtina auklėtojos ryžtinga laikysena, t.y. jos kūno informacija turi sutapti su žodžiais perduodama informacija. Gavę dviprasmišką informaciją, vaikai ribų nesuvokia.

Yra situacijų, kai reakcija į ribų peržengimą turi būti žaibiška. Pakanka trumpo „ne!“ kuris reiškia, kad tokio elgesio nepakėsime. Kai situacija vaikui aiški, pažįstama iš patirties, pakanka vieno „ne!“,

bet jis turi būti be pykčio ir paniekos, turi išlikti auklėtojos geranoriškumas ir draugiškumas. Šis trumpas žodelis gali būti naudingas situacijose:

*kai vaikas nevisiškai suvokia tikrovę, kai dar neturi patyrimo, nesupranta, kad gali susižeisti;

*kai vaikas elgiasi agresyviai, pavyzdžiui, mušasi, žnaibosi, spjaudosi, kandžiojasi ir pan.;

*kai peržengiamos kalbos padorumo ribos, vartojami keismažodžiai ar kiti nepriimtini žodžiai;

*situacijose, kurios prieš tai buvo aptartos ir išaiškintos;

*kai vaikas labai susijaudinęs (šiuo trumpu žodžiu mes priverčiame jį suklusti).

Šis griežtas „ne!“ turi būti kartu su fiziniu veiksmu, t.y. kūno informacija: paimti už rankos, pavedėti į šalį, kai vaikas mažesnis, tiesiog paimti ant rankų, perkelti į kitą vietą. Veiksmiais ir žodžiais mes paaiškiname ir parodome, kad netoleruojame šio elgesio, bet nenorime keršyti. Jei vietoje griežtumo prasiveržia pyktis, vaikas jį supranta kaip kerštą.

Vaikų agresija

Agresija – neatskiriama vaikų gyvenimo dalis. Jokiu būdu negalima tvirtinti, kad neįgalieji vaikai turi daugiau agresijos, veikiau jie turi daugiau priežasčių pajusti pyktį, žadinantį agresiją, kai būna pravardžiuojami, erzunami ir skriaudžiami vien todėl, kad yra kitokie. Jei vaikas negali ar nemoka saugiai – pagal taisykles ir ritualus – išreikšti savo agresijos, tuomet susižavi jos simboliais ir objektais. Jų vaikai semiasi iš veiksmo ir kovinių filmų – vaidybinių ir animacinių. Kuo mažesni vaikai, tuo dažniau konfliktai ir nuomonių skirtumai sprendžiami ir fiziniais veiksmais. Žinoma, privalome mokyti vaikus išreikšti agresiją socialiai priimtinais būdais, patys turime būti jiems elgesio pavyzdžiu, tačiau to gali neužtekti. Darželio grupėje galima

*Pagyrimas adresuojamas į realaus vaiko vidinį vaiką (V): „Aš didžiuojuosi tavo pasirodymu“. Padrąšinimas nukreiptas į realaus vaiko vidinį suaugusįjį (S): „Tai, ką tu padarei, rodo tavo pastangas.“

*Pagyrimas skatina keistis dėl kitų. Padrąšinimas skatina keistis dėl savęs.

*Pagyrimu vaikui teikiama išorinė kontrolė. Padrąšinimu skatinama vidinė vaiko kontrolė.

*Pagyrimas moko, ką galvoti. Padrąšinimas moko, kaip galvoti.

*Pagyrimo ilgalaikis efektas – priklausymas nuo kitų pozityvių įvertinimų. Padrąšinimo efektas ateičiai – tikėjimas savo galiomis ir pasitikėjimas savo jėgomis.

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimų turintys vaikai

Dažnai tėveliai negali atsidžiaugti, kad jų mažylis yra ypač aktyvus, energingas, smalsus, linksmas bei drąsus. Tačiau ką daryti, kai atžala pernelyg dažnai nenustygsa vietoje – juda tarsi „prisukta“! Maža to, vaikui labai greitai viskas nusibosta, žaisdamas ar bendraudamas jis negali sutelkti dėmesio, nuolat trukdo aplinkiniams, beveik visada yra išsiblaškęs ir netgi agresyviai nusiteikęs. Mažylis yra hiperaktyvus. Kaip tokį išleisti į mokyklą?

Kai kurie suaugusieji savo aktyvius nenuoramas bando sutramdyti griežtomis priemonėmis. Tačiau pyktis ir bausmės ne tik nepadedą, bet dar ir pablogina padėtį. Vaikas tampa dar agresyvesnis ir neramesnis. Tėvai nesuprasdami, kas iš tiesų vyksta, pradeda kaltinti save, kad atžalą blogai išauklėjo. Jie net neįtaria, kad jų namuose auga hiperaktyvus vaikas. Tai ypatingas mažylis, kuriam reikia kur kas daugiau dėmesio ir meilės nei paprastam vaikui.

Dar kūdikystėje tokie vaikai būna labai neramūs, verksmingi, reikalauja daugiau dėmesio. Jiems dažnai kartojasi valgymo ar miego sutrikimai. Darželyje ir mokykloje šiems vaikams pasireiškia mo-

vystymuisi, todėl auklėtojos neturi jos slopinti ir neigti, o privalo kontroliuoti ir nukreipti teisinga linkme. Jei agresiją neigsime, atmesime ar drausime – jos nepašalinsime iš kasdienio gyvenimo. To nepadarys ir pedagoginė agresija, kurios imasi auklėtojos ir tėvai, draudimais ir bausmėmis norėdami priversti vaikus elgtis taikiai. Pedagoginė agresija reikalauja, kad vaikai slopintų suaugusiems nepageidaujamus jausmus, kad apskritai atsisakytų bet kokių agresijos apraiškų. Pedagoginė agresija dažniausiai nepaiso vaikų vystymosi ypatumų, jų čia ir dabar patiriamų jausmų, o tik siekia sukurti prisitaikėlišką fasadą. Tas, kas savo kilnius tikslus kelia aukščiau vaiko tikslų, teisiog moko vaiką naudotis hierarchija ir jėga. Vaiko vystymuisi būdingi jausmai ir norai netampa gyvenimo prasme, o priešingai, stengiamasi šiuos vidinius jausmus užgniaužti, juos pakeisti išorinio pripažinimo lūkesčiais.

Vaikų elgesio keitimas

Vaiko elgesio koregavimas yra viena svarbiausių ugdytojų pareigų. Vadovauti vaikų elgesiui nenaudojant bausmių, auklėtojoms nėra lengva, nes reikia įdėti daug pastangų ir laiko, kuriant kitokius bendravimo būdus. Vaikų elgesio keitimui naudojami metodai, kurie padeda ugdytojams skatinti vaikus gerai elgtis: pozityvaus elgesio pastiprinimas, netinkamo elgesio ignoravimas (kai leidžia aplinkybės) bei natūralių ir loginių pasekmių taikymas.

Bausmės ir pasekmės skirtumas

1. Bausmė: pabrėžiama asmeninio autoriteto jėga: „Daryk, ką sakau, nes aš tai sakau.“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): pasipriešinimas, keršto troškimas, vidinės drausmės stoka, atsakomybės trūkumas, nuolankumas, bailumas.

Pasekmė: pabrėžiama tarpasmeninių santykių realybė: „Aš tikiu, kad tu pats išmoksi gerbti kitų teises.“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): bendradarbiavimas, pagarba sau ir kitiems, vidinė drausmė.

2. Bausmė: retai susijusi su poelgiu; išreiškia valdingumą: „Aš tau parodysiu!“, „Tu užsitarnavai būti nubaustas!“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): išsižadėjimas, noras keršyti, baimė, sumišimas, pasipriešinimas.

Pasekmė: natūraliai arba logiškai susijusi su netinkamu poelgiu; remiasi sveiku protu: „Aš tikiu, kad tu pats priimsi tinkamus sprendimus.“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): mokymasis iš patyrimo, atsakingumas.

3. Bausmė: pateikiamas moralinis įvertinimas: „Tu blogas!“, „Aš negaliu tavęs tokio mylėti!“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): vaikas jaučiasi įskaudintas, kaltas. Kyla noras atsakyti tuo pačiu.

Pasekmė: pagarba vaikui; asmenybė nesutapatinama su poelgiu: „Tu esi svarbus, reikšmingas, vertingas.“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): vaikas jaučia, kad yra vertinamas ir mylimas net tuomet, kai jo elgesys nėra priimtinas.

4. Bausmė: pabrėžiamas ankstesnis elgesys: „Tu amžinai nieko neišmoksti!“, „Niekada negalima tavimi pasitikėti!“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): vaikas jaučiasi atstumtas. Įsitikina, kad nesugeba priimti gero sprendimo.

Pasekmė: dėmesys kreipiamas į esamą ir būsimą priimtina elgesį: „Tu gali savimi pasirūpinti.“

Tikėtini rezultatai: vaikas išmoksta vertinti save ir kontroliuoti savo elgesį.

5. Bausmė: atvira arba paslėpta nepagarba, jėgos demonstravi-

mas, grasinimas nemylėti: „Kada tu pasikeisi.“, „Mano vaikas negali daryti tokių dalykų!“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): baimė, pasipriešinimas, kaltės jausmas, noras „atsilyginti.“

Pasekmė: rodoma pagarba ir gera valia: „Aš tave myliu, ir man nepatinka tai, ką tu darai.“

Tikėtini rezultatai (vaiko elgesys, jausmai): vaikas jaučiasi saugus, užtikrintas dėl tėvų meilės ir pagarbos.

6. Bausmė: reikalaujama paklusnumo: „Tavo nuomonė nesvarbi.“, „Tu nesugebi priimti jokio sprendimo.“

Tikėtinas rezultatas (vaiko elgesys, jausmai): pasipriešinimas, demonstratyvus pasidavimas.

Pasekmė: leidžiama pasirinkti: „Tu gali pats nuspręsti.“

Tikėtinas rezultatas: išaugęs sumanumas, atsakingi sprendimai.

Pagyrimo ir padaršinimo palyginimas.

Pagal apibrėžimą žodyne pagyrimas reiškia šlovinimą, sprendimo, kuris patinka, išraišką, tobulumo pabrėžimą, pritarimo išraišką. Padaršinimas inspiruoja drąsą, stimuliuoja.

*Pagyrimas pripažįsta tobulą pabaigtą produktą. Padaršinimas pripažįsta pastangas ir tobulėjimą.

*Pagyrimas turi manipuliacijos, aptarnavimo ir prižiūrėjimo aspektą, ugdo priklausomybę nuo vertinimo. Padaršinimas pabrėžia tikėjimą vaiko galiomis.

*Pagyrimas „Aš–sakinyš“ skamba kaip subjektyvus pedagogo vertinimas, orientuotas į jį patį. „Man patinka, ką tu darai“. Padaršinime pabrėžiamas savo kaip ugdytojo vaidmuo, grindžiamas vaiko vertinimu, pagarba ir orientuotas į vaiką: „Aš vertinu (pripažįstu) tavo bendradarbiavimą (pastangas).“

Socialinę atskirtį patiriančių vaikų psichologiniai ypatumai

Socialinę atskirtį išgyvena ne tik vaikai, neradę savo vietos vaikų kolektyve, bet dažnai neturintys savo vietos ir šeimoje, dėl kokių nors priežasčių atstumti ar besijaučiantys atstumti (tėvai alkoholikai, daug dirbantys tėvai, depresuojantys tėvai ir pan.). Visuomenė nėra pasiruošusi priimti narių, kurie neatitinka tam tikrų gyvenimo normų, yra „ne kaip visi“: benamiai, narkomanai, fizinių, sensorinių ar psichinių negalių turintieji, skurdžiai gyvenantieji ir pan.

Kiekvienoje vaikų grupėje yra ir favoritų, ir nemėgstamų, užguitų vaikų, kurie pasirenkami grupės aukomis. Atstumtųjų problema vaikų kolektyve yra labai sudėtinga, todėl norėtume apibrėžti, kokiu aspektu nagrinėsime šį reiškinį.

Socialinę atskirtį imanoma patirti tik tuo atveju, kai yra bent dvi šios skaudžios dramos veikiančios pusės: atstumtasis ar jų grupė ir tie, kurie atstumia. Todėl norėtume panagrinėti šios socialinės dramos veikiančius asmenis – persekiotojus ir aukas, atkreipti dėmesį į dažniausiai pasitaikančius aukos vaidmenis kolektyve arba grupėje.

Aptarti bendrąsias socialinę atskirtį patiriančių vaikų psichologines savybes. Skaudžioje vaikų grupės atstumtųjų dramoje vaidmenys pasiskirsto taip: auka – atstumtasis – vienoje pusėje, kiršintojas ir pagrindiniai persekiotojai – kitoje. Jeigu kuris nors iš vaikų ryžtasi auką užtarti, ji gali netapti atstumtąja, arba užtarėjas ir pats tampa persekiojamuoju.

Iniciatoriai

Iniciatoriai dažniausiai būna vienas–du klasės arba grupės vaikai. Jiems dėl vienokių ar kitokių priežasčių neįtinka ar nepatinka kuris nors vaikas ir jie pradeda jį erzinti, tyčiotis, persekioti, demonstratyviai nepriimti į bendrus žaidimus ir pan.

Atstūmimą patirti vaikai gali labai anksti, jau darželyniame am-

kymosi, kalbos, nerviniai bei nuotaikos sutrikimai. Dėl savo elgesio šie nenuoramom tikrai nekalti. Tai tam tikras sutrikimas. Psichiatrų duomenimis, aktyvumo ir dėmesio sutrikimų turinčių vaikų yra 3–5 procentai. Susirūpinti reikėtų, jei ilgiau nei 6 mėnesius trunka bent 8 toliau išvardinti požymiai:

- vaikas dažnai nenustygsa vietoje, nuolat mosuoja rankomis ar kojomis, rangosi kėdėje;
- sunkiai ramiai nusėdi net tada, kai to reikalaujama – valgydamas, piešdamas ir pan.;
- jį lengvai išblaško pašaliniai dirgikliai;
- nekantriai trypčioja ir nervinasi, kai tenka ko nors palaukti;
- dažnai skuba atsakyti į klausimą, nors dar neišgirdo jo viso;
- niekada nebaigia piešti, daryti namų darbų, nesutvarko žaislų;
- sunkiai susikaupia atlikdamas tam tikras užduotis (rašydamas, mokydamasis ar net žaisdamas);
- dažnai nebaigęs vienos veiklos, imasi kitos;
- ypač daug kalba, klausinėja, komentuoja, įsiterpia į kitų pokalbius;
- dažnai trukdo kitiems – kišasi į kitų vaikų žaidimus, reikalauja dėmesio;
- dažniausiai atrodo, kad neklauso, kas jam sakoma;
- dažnai pameta savo daiktus, būtinus mokykloje ar namuose (žaislus, pieštukus, knygas, užduotis);
- neretai imasi fiziškai pavojingos veiklos, neatsižvelgdamas į pasekmes (neapsidairęs išbėga į gatvę ir pan.).

Su kokiomis problemomis susiduria tėvai ir mokytojai?

Judriems vaikams sunku sukaupti dėmesį, jiems sudėtinga tai padaryti ilgiau nei kelias minutes. Anot psichiatrų, hiperaktyvių vaikų intelektas dažniausiai yra normalus, bet jie nesugeba mokytis pagal

savo galimybes. Svarbiausia, kad kuo labiau šiems vaikams nesiseka, tuo mažiau jie nori stengtis. Impulsyviu savo elgesiu ir emocijomis hiperaktyvūs vaikai dažnai trikdo nusistovėjusią tvarką. Jie blaško ne tik auklėtoją, bet ir visą grupę.

Kaip elgtis su aktyvumo ir dėmesio sutrikimų turinčiu vaiku?

Anot psichiatrės T. Ramanauskienės, blogai, kai nekreipiama dėmesio į hiperaktyvumo simptomus, viliantis, kad vaikas juos išsaug. Tai gresia papildomomis bėdomis – nerimo sutrikimu, depresija, savižudišku elgesiu. Todėl auklėjant hiperaktyvų vaiką rekomenduojama vadovautis šiais pagrindiniais principais:

- vaikas turi tuoj pat pajusti savo elgesio pasekmes, todėl jį reikia girti, kai jis gražiai elgiasi, o kai blogai – drausminti;
- hiperaktyvūs vaikai mažiau reaguoja į žodinius pagyrimus, todėl kai nenuorama būna geras, rekomenduojama jį apkabinti, paglostyti, paskatinti maža dovanėle, saldumynais ar ypatingomis išvykomis;
- stenkitės, kad visų dirbančiųjų grupėje reikalavimai vaikui būtų vienodi;
- problemiškas situacijas reikėtų pasistengti planuoti iš anksto, pvz., aptarkite, kokio elgesio iš jo tikėtės, priminkite, kokio paskatinimo vaikas gali tikėtis, jeigu bus mandagus ir gražiai elgsis;
- nuolat prisiminkite, kad jūsų ugdytinis kiek kitoks, taip bus lengviau išlikti atlaidesniems ir supratingesniems, pasistenkite išsaugoti humoro jausmą ir svarbiausia – išmokite atleisti savo ugdytiniui.

Kaip išmokyti vaiką sukonzentruoti dėmesį?

- planuokite vaiko dieną, nes jis nesugeba nieko numatyti į priekį ar išvėlgti pavojaus, kiekvieną kartą, kai mažylis išeina iš namų į darželį, priminkite jam, kas jam draudžiama daryti ir t.t.;
- rekomenduojama griežta dienotvarkė;

- svarbu parinkti tinkamą aplinką vaiko darbui – raskite tokią vietą, kur būtų mažiausiai blaškomas dėmesys;

- galima naudoti „maskuojamą triukšmą“ (pvz., klasikinę muziką), švelnūs muzikos garsai turėtų padėti vaikui užmigti, atlikti užduotis ir pan.;

- pasistenkite, kad vaikas galėtų „išlieti“ savo energiją sportuodamas, bėgiodamas ar žaisdamas;

- prieš duodant vaikui užduotį, būtina įsitikinti, ar jis tikrai ją girdėjo, pašaukite mažylį vardu, paplokite jam per petį, paimkite už rankos ir sakykite žiūrėdami į akis;

- stenkitės nesmerkti ir nebarti vaiko kitų akivaizdoje, nes jis susierzins, nusimins, kad vėl kažką padarė ne taip;

- laikykitės nurodymų, tačiau kai tik vaikas parodys, kad gali būti savarankiškas, pasitikėkite juo ir leiskite jam veikti pačiam;

- bendradarbiaukite su vaiko tėvais (auklėtojais), koordinuokite pastangas ir dalykitės pasisekimais.

Jei įtariate, kad vaikas turi aktyvumo ir dėmesio sutrikimą, nedvejodami kreipkitės pagalbos į specialistus. Kiekviename mieste ir rajone yra psichikos sveikatos centrai, kur dirba vaikų ir paauglių psichiatrai bei psichologai. Hiperaktyvumui gydyti yra ir specialių vaistų. Juos rekomenduos specialistai.

Lietuvoje oficialiai įkurta pirmoji tėvų, auginančių hiperaktyvius vaikus, bendrija. Ji veikia Vilniuje, Klaipėdoje ir Panevėžyje. Vaikų su aktyvumo ir dėmesio sutrikimais tėvai nutarė vienytis, kad lengviau įveiktų sunkumus. Susitikimuose jie bendrauja su psichologais, mokosi naujasių, efektyvių šių vaikų auklėjimo būdų, dalinasi savo asmenine patirtimi ir kartu ieško išeičių.

- bet kokių savo elgesio pokyčių vengimas dėl baimės vėl būti atstumtam;

- nuolatinis persekiotojų laukiamos reakcijos pateikimas;
- vadovaujasi išorine kontrole, o ne vidine savikontrole;
- nesugebėjimą adaptuotis esant sunkumams atstumtieji vaikai išgyvena kaip visuotinę grėsmę, į kurią reaguoja arba depresija, arba agresija – priklausomai nuo temperamento, drąsos ir asmeninių savybių.

Pagalba socialinę atskirtį patiriantiems vaikams

Vaisingos tik bendros pastangos: psichologų, socialinių pedagogų, mokytojų, tėvų, pačių atstumtųjų ir tų, kurie juos atstumia. Deja, dažnai komandinio darbo nebūna.

Psichologo darbo formos ir būdai:

- darbas su patiriančiu socialinę atskirtį vaiku (individualus ir grupėje);

- stengimasis pakeisti vaiką atstumiančią aplinką;
- darbas su jo šeima, jei tai įmanoma;
- individualus ar grupinis darbas su pedagogais.

Didžiausias šio darbo krūvis tenka grupės ikimokyklinio ugdymo pedagogui. Auklėtojos pastangos kreipiamos į šias sritis:

- darbas su vaikais – atstumtaisiais ir atstumiančiais ugdant empatiją, t.y. gebėjimą „įlįsti“ į kito kailį, matyti kito akimis, užjausti, naudojant vaidmeninius žaidimus, kur kiekvienas iš situacijos dalyvių turi galimybę pabūti ir atstumtojo, ir skriaudiko vaidmenyje. Po to reikia aptarti patirtus jausmus, modeliuojant vaiko elgesį pozityviais pastiprinimais, padedant kiekvienam vaikui pasijusti svarbiu, reikšmingu, pasitikinčiu savimi ir sugebančiu.

- darbas su tėvais – skatinti juos bendradarbiauti, kartu spręsti iškilusias problemas, - pateikiant objektyvią informaciją apie vaikus ir jų santykius grupėje.

žiuje. Ir dažniausiai iniciatorius nustatyti paprasta. Berniukai persekioja ir mergaites, ir berniukus, o mergaitės dažniausiai puola mergaites. Kai puolamas ir persekiojamas berniukas, mergaitės dažniausiai palaiko didžiosios persekiotojų grupės nuomonę arba net imasi ginti persekiojamą, atstumtąjį.

Dažniausia persekiojimo priežastis būna persekiotojo siekis įsitvirtinti, išsiskirti. Labai retai persekiojimo priežastis būna asmeninis kerštas.

Persekiojimo iniciatorius gali būti:

aktyvus, norintis užimti lyderio poziciją vaikas;

agresyvus vaikas, ieškantis atpirkimo ožio, kurio sąskaita galėtų įsitvirtinti;

bet kokia kaina norintis išsiskirti, būti dėmesio centre vaikas;

vaikas, įpratęs jaustis viršesnis, niekinti kitus, dalijantis visus į „savus“ ir „svetimus“ (šeimos nuostatų rezultatas);

egocentrikas, nesugebantis užjausti, pasijusti kito vietoje;

neinantis į jokių kompromisus.

Persekiojimai

Iniciatoriai būna vienas ar du vaikai, kiti pasiduoda jų įtakai ir vaidina grupės, t.y. persekiotojų, vaidmenį. Jie su malonumu juokiasi iš atstumtojo nesėkmių, pravardžiuoja, erzina, nepraleidžia progos pastumti, užgauti, įžeisti, demonstratyviai ignoruoja, nepriima į savo žaidimus.

Kodėl kitose situacijose draugiški, geranoriški ir net atjaučiantys vaikai tampa kito vaiko, savo bendraamžio, asmeniškai jiems nieko blogo nepadariusio, tironais?

- dauguma vaikų pasiduoda vadinamajam bandos jausmui (visi stumdė, ir aš stumdžiau, visi tyčiojosi, ir aš tyčiojau), vaikas tiesiog veikia kartu su visais, džiūgauja, nemąstydamas apie pasekmes, savo elgesio rezultatus, apie tai, ką tokioje situacijoje jaučia persekiojamas, kaip jam skaudu, pikta, koks jis jaučiasi bejėgis;

- kai kurie vaikai taip elgiasi, norėdami užsitarnauti lyderio palankumą;
- kai kurie persekioja kitą dėl to, kad neturi ką veikti, iš nuobodumo (jie su tokiau pat malonumu spardyti kamuolį arba vaidintų dramos būrelyje);
- kai kurie vaikai dalyvauja šioje dramoje iš baimės, kad kitu atveju neatsidurtų atstumtojo vietoje, arba bijodami pasipriešinti agresyviajai daugumai;
- kai kurie vaikai taip atsirevanšuoja už nesėkmes. Jiems neužtenka jėgų inicijuoti persekiojimą, bet jie mielai palaiko kitų iniciatyvą. Daugiausiai tai yra kitų (kieme, namuose) skriaudžiami vaikai, dažnai prastai besimokantys, neužsitarnaujantys ypatingų simpatijų savo grupėje. Jie netampa aukomis, nes sugeba apsiginti.

Atstumtieji

Dažniausiai atstumiami vaikai:

- neįprastos išorės, kurią lemia įvairios negalės;
- kenčiantys dėl enurezės ar enkoprezės;
- tykūs ir ramūs, nemokantys apsiginti;
- netvarkingai apsirengę, skleidžiantys nemalonų kvapą;
- prastai besimokantys;
- nereguliariai lankantys ugdymo įstaigą;
- kuriais per daug rūpinasi ir per daug kontroliuoja tėvai;
- nemokantys bendrauti, jautriai reaguojantys į bendraamžių pajuokimus, neturintys socialinių įgūdžių;
- kitataučiai.

Prie atstūmimą patiriančių vaikų patenka ir tam tikrus vaidmenis grupėje prisiėmę vaikai. Tie prisiimti vaidmenys yra mėginimas įsitvirtinti. Keletą iš šių vaidmenų aptarsime plačiau.

„Numylėtinis“

Kartais labai nemėgstami tie vaikai, kuriems aiškų palankumą rodo suaugusieji (tėvai ar pedagogai). Suaugusieji kartais, gerų pas-

katų vedini, stengiasi palaikyti atstumtąjį, tuo darydami jam „meškos paslaugą“.

„Prielipa“

Tai vaikas, kuris, mėgindamas atkreipti į save dėmesį, kabinėjasi, atiminėja daiktus, kišasi į kitų reikalus, įkyri visiems „iki gyvo kaulo“. Žinoma, dėl tokių prastų mėginimų užmezgti santykius, jie yra skriaudžiami, atstumiami.

„Juokdarys“ arba „Atpirkimo ožys“

Šį vaidmenį prisiimantis vaikas pasiekia to, kad jo išsišokimai nepriimami rimtai, todėl nėra labai persekiojamas. Visos grupės nesėkmės „kabinamos“ jam.

„Piktas ir agresyvus“

Iš tokio vaiko nėra tyčiojamas, jo nieks neskriaudžia (nes bijo), bet jis yra tikrasis atstumtasis, labai vienišas.

„Nepopuliarusis“

Tai vaikas, su kuriuo niekas nežaidžia, nekviečia į kompaniją, jo tiesiog nepastebi. Jis pats nemoka parodyti iniciatyvos, dažniausiai yra drovus.

Visi socialinę atskirtį patiriantys vaikai turi klaidingų elgesio tikslų.

Klaidingi elgesio tikslai – klaidinga vaiko interpretacija, kaip jaustis sugebančiam, galinčiam, priimamam ir svarbiam. Jis trokšta dėmesio, jėgos, keršto, išmokto bejėgiškumo. Būtent iš klaidingų elgesio tikslų kyla visos kitos bendros atstumtųjų psichologinės savybės:

- ypač žemas savęs vertinimas;
- labai aukšto lygio nerimas, gali būti generalizuotas nerimas;
- nesaugumas;
- agresyvumas arba pasitraukimo reakcijos, kaip reakcija į atstūmimą, negebėjimas susivaldyti, dar labiau stimuliuoja socialinę atskirtį;

14. Sturlienė N. Kaip kalbėti apie jausmus. – Vilnius, 1997.
16. Šikaitė V. Sudegusio pyrago pamokos. – “Psichologija tau” Nr. 3, 1992.
17. Švedijos savivaldybių asociacijos (SALA) ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Ikimokyklinukas. – Vilnius: UAB Adomo Jakšto spaustuvė, 2001.
18. Žukauskienė R. Kodėl vaikai neklauso? – Vilnius: spausdino G.Kuskio, 2001.
19. Jan-Uwe Rogge. Vaikams reikia ribų. – Vilnius, Alma litera, 2004.
20. Psichikos sveikatos prielaidos. Sudarytoja Irena Gailienė. – Šiauliai, K. J. Vasiliausko įmonė, 2002.

Geriausių rezultatų pasiekama tarpusavyje bendradarbiaujant pedagogams, specialistams bei tėvams.

Ikimokyklinio ugdymo specialistas yra šio proceso koordinatorius. Ikimokyklinių įstaigų pedagogų darbas su vaikais yra sunkus ir sudėtingas, reikalaujantis daug žinių ir pasiaukojimo. Šiose rekomendacijose analizuojami kai kurie auklėtojų ir vaikų bendravimo ir bendradarbiavimo aspektai, ugdant pozityvų vaiko savęs vertinimą ir psichologinį atsparumą. Vaikai ir jų auklėtojai labai skirtingi, todėl nėra universalių elgesio keitimo receptų. Kas tinka vienam vaikui, gali visai netikti kitam. Dažnai pedagogas, pažįstantis savo ugdytinius, puikiai sugeba valdyti situaciją, nukreipti vaiko elgesį tinkama linkme.

Norint rasti kelią, jo reikia ieškoti. Savo darbe ikimokyklinio ugdymo pedagogas turi nuolat ieškoti būdų sudėtingų situacijų sprendimui. Tinkamo elgesio vaikas mokosi stebėdamas, pamėgdžiodamas suaugusiojo elgesį. Auklėtojas turėtų būti savo ugdytiniam tinkamo, nuoširdaus bendravimo pavyzdys. Tai nereiškia nejausti – tai reiškia parodyti vaikui pavyzdį, mokyti vaikus, kaip net labai intensyviai ir

stiprius jausmus (nepasitenkinimą, pyktį, įsiūtį, įniršį, frustraciją) išreikšti neužgaunant kito nei žodžiu, nei veiksniu. Tam padeda auklėtojos gebėjimas nustatyti, apibrėžti ribas ir taisykles grupėje. Visiems derėtų žinoti, kad nuolatinis barimas gali turėti pražūtingų pasekmių vaiko raidai. Tai, kad suaugusieji kartais nesusivaldo, byloja ne tik apie pagarbos vaiko asmenybei stoką, bet ir apie bejėgiškumą, negėbėjimą rasti kelio į vaiko širdį. Svarbu išsiaiškinti auklėjimo klaidas ir stengtis jų daugiau nedaryti. Tikimės, kad pateiktos rekomendacijos padrąsins, suteiks galimybę geriau suprasti vaikus, jų elgesį, skatins ieškoti naujų, neįprastų problemų sprendimo būdų.

Literatūra

1. Andrijanova A. Tark garsus taisyklingai. – Šiauliai: Liucilijus, 2004.
2. Barry E., McNamara Ed. D. and Francine J; McNamara M.S.W., CSW. Keys to dealing with bullies. – 1997. Barron's Educational Series, Inc. 250 Wireless Boulevard Hauppauge, New York 11788.
3. Bliumbergienė V., Katinienė V., Spūdienė B. Parenkime vaikus mokyklai. – Kaunas: „Mažasis Mukas“, 2002.
4. Dreikurs R., Soltz V. Laimingi vaikai. Iššūkis tėvams. – Vilnius: „Vaga“, 2004.
5. Denikytė S., Pečiulienė O. Ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, orientavimosi erdvėje ugdymas. 1, 2 d. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1999.
6. Fabe A.; Mazlish E. Kaip kalbėti, kad vaikai galėtų mokytis – namie ir mokykloje. – Kaunas: „Gardenija“, 1999.
7. Filipčik H. Pažink savo vaiką. – Vilnius, 1999.
8. Garšvienė A.; Ivoškuvienė, R. Logopedija. – Kaunas: „Šviesa“, 1993.
9. Haim G. Ginot. Tarp tėvų ir vaiko. – Vilnius: VIA RECTA, 1999.
10. Ivoškuvienė R.; Kafemanienė I. Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės“. – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003.
11. Kaminskienė S; Miliukienė, P; Urbanavičienė, K; Vaitiekūnienė. Matyk, atpažink, skirk. – Vilnius: „Šviesa“, 2003.
12. Learning language and loving it. – [žiūrėta 2008 01 01] internete: <http://www.hanen.org>.
13. Mielke U. Geriau supraskime sunkius vaikus. – Kaunas: 1997.
14. Musteikienė G. Žaidimai rankų pirštams mankštinti. – Šiauliai: „Rašteska“, 2001.

Ik-17 Ikimokyklinio mažiau vaikų, turinčių kalbos ir elgesio sutrikimų, ugdymas. – Vilnius; Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras, Printėja, 2008 - 74 p.

ISBN 978-9955-902-10-2

Metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogams ir tėvams.

UDK 376(474.5)

**IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ, TURINČIŲ KALBOS IR
ELGESIO SUTRIKIMŲ, UGDYMAS**

ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS CENTRAS

Leidinyje panaudoti Jurgos Korytės ir Ievos Palačionytės piešiniai

Leido ir spausdino UAB “Printėja”,
Vytauto Didžiojo g. 114b, Kaišiadorys

